

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Sara Kujanpää & Karita Toivanen

Moniaistiset koskettelukirjat

Yhdenvertaisen lukemisen edistäminen
ja varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen

Opinnäytetyö
Tradenomi (AMK), Kirjasto- ja tietopalveluala

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Tutkinto-ohjelma: Tradenomi (AMK), Kirjasto- ja tietopalveluala.

Tekijät: Sara Kujanpää & Karita Toivanen

Työn nimi: Moniaistiset koskettelukirjat – Yhdenvertaisen lukemisen edistäminen ja varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen

Ohjaaja: Sari Mäkinen-Laitila

Vuosi: 2023

Sivumäärä: 51

Opinnäytetyössä tutkitaan moniaististen koskettelukirjojen roolia yhdenvertaisen lukemisen edistämässä ja varhaisen vuorovaikutuksen tukemisessa kirjallisuuskatsauksen avulla.

Työn teoreettisessa osuudessa kuvataan lapsen oikeutta kieleen ja kulttuuriin sekä yleisen kirjaston roolia tämän oikeuden toteutumisessa. Lisäksi kartoitetaan varhaisen vuorovaikutuksen ja kielen kehittymisen vaiheita sekä sitä, miten lukeminen kytkeytyy vuorovaikutuksen kehittymiseen. Työssä esitellään koskettelukirjojen lukijakunta ja moniaistisen lukemisen hyödyt sekä kuvataan kirjallisuuden osuutta luontosuhteen muodostumisessa.

Toiminnallisen opinnäytetyön osana valmistettiin kaksi koskettelukirjaa, jotka tulevat osaksi saavutettavuuskirjasto Celian kokoelmaa ja joita tullaan lainaamaan asiakkaille ympäri Suomen. Koskettelukirjojen teemoiksi valikoitui luonto, sillä se on yksi saavutettavuuskirjasto Celian toiveaiheista ja sopi useaan YK:n Agenda 2030:n kestävä kehityksen tavoitteeseen (Celia, 2022). Lopuksi kuvataan koskettelukirjojen tekoprosessia sekä pohditaan opinnäytetyön lopputulosta.

Opinnäytetyö sai apurahaa Suomen Kirjastoseuralta ja Oskar Öflundin säätiöltä. Koskettelukirjat, Porkkanan kasvatus ja Neljä vuodenaikaa, luovutettiin keväällä 2023 saavutettavuuskirjasto Celian kokoelmaan.

¹ Asiasanat: koskettelukirjat, saavutettavuus, vuorovaikutus, moniaistisuus, lukeminen

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Degree programme: Library and Information Services

Authors: Sara Kujanpää & Karita Toivanen

Title of thesis: Multisensory tactile books – Supporting equal access to reading and early interaction

Supervisor(s): Sari Mäkinen-Laitila

Year: 2023

Number of pages: 51

In the thesis the role of fabric tactile books in equalizing access to reading and in supporting early interaction was studied through a comprehensive literature review.

In theoretical part, the thesis describes how every child is entitled to their language and culture and the role of public libraries in implementing these. In addition, the thesis investigates early interaction and language development and how reading and early interaction are connected. The thesis presents and investigates readers of tactile books and demonstrates the benefits of multi-sensory reading. The thesis also shows how literature can help to create a connection to nature.

Two tactile books were created as part of this functional thesis. These books will be part of the collection of Celia Library and will be lent to patrons around Finland. The theme of the books was chosen as nature because it is on the wish list of Celia Library, and it also matched the UN Agenda 2030 goals for sustainable development. The process of producing the tactile books is described, and the outcomes of the thesis are discussed.

The thesis received a grant from the Finnish library association and from Oskar Öflund's foundation. The tactile books: How to grow carrots and Four seasons, were handed over to Celia library collection in the spring 2023.

¹ Keywords: tactile books, accessibility, interaction, multisensory experience, reading

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä	1
Thesis abstract	2
SISÄLTÖ	3
Kuva-, kuvio- ja taulukkoluetelo	4
1 JOHDANTO	5
2 LAPSEN OIKEUS KIELEEN JA KULTTUURIIN: KIRJASTON ROOLI	6
2.1 Saavutettava ja tasa-arvoinen kirjasto.....	6
2.2 Yhdenvertaisen lukemisen edistäminen: saavutettavuuskirjasto Celia ja koskettelukirjat.....	7
3 VARHAISEN VUOROVAIKUTUKSEN TUKEMINEN JA KIELEN OMAKSUMINEN	10
3.1 Varhainen vuorovaikutus ja kielenkehitys.....	10
3.2 Ikäkaudet: 0–3-vuotta	12
3.3 Ikäkaudet: 4–6-vuotta	14
4 LUKEMISEN MERKITYS VUOROVAIKUTUKSEN KEHITTÄMISESSÄ ..	17
4.1 Vuorovaikutuksen tukeminen kirjallisuudella	17
4.2 Vuorovaikutteinen kansalaistaito: monilukutaito	19
4.3 Yleinen kirjasto vuorovaikutuksen edistäjänä	20
5 MONIAISTISUUS OSANA LUKEMISTA.....	22
5.1 Koskettelukirjojen lukijakunta	22
5.2 Koskettelukirjojen käytön hyödyt	25
6 KOSKETTELUKIRJAT SUUNNITELMASTA TOTEUTUKSEEN	28
6.1 Teema: luonto	29
6.2 Suunnittelu, materiaalien valinta ja tekninen toteutus.....	30
6.3 Koskettelukirja 1: Porkkanan kasvatus.....	31
6.4 Koskettelukirja 2: Neljä vuodenaikaa.....	37
7 POHDINTA.....	45
LÄHTEET	47

Kuva-, kuvio- ja taulukkoluetelo

Kuva 1. Porkkanan kasvatus -kirjan etukansi.	32
Kuva 2. Porkkanan kasvatus -kirjan ensimmäinen aukeama.....	33
Kuva 3. Porkkanan kasvatus -kirjan toinen aukeama.	34
Kuva 4. Porkkanan kasvatus -kirjan kolmas aukeama.....	35
Kuva 5. Porkkanan kasvatus -kirjan neljäs aukeama.....	36
Kuva 6. Porkkanan kasvatus -kirjan viides aukeama.....	36
Kuva 7. Porkkanan kasvatus -kirjan kuudes aukeama.	37
Kuva 8. Neljä vuodenaikaa -kirjan kansi.	38
Kuva 9. Neljä vuodenaikaa -kirjan ensimmäinen aukeama.....	39
Kuva 10. Neljä vuodenaikaa -kirjan toinen aukeama.	40
Kuva 11. Neljä vuodenaikaa -kirjan kolmas aukeama.	41
Kuva 12. Neljä vuodenaikaa -kirjan neljäs aukeama.	42
Kuva 13. Neljä vuodenaikaa -kirjan viides aukeama.....	43
Taulukko 1. Varhainen kielen kehitys ja kehitykseen liittyvät huolet.	15
Taulukko 2. Kehittyvä kieli ja kehitykseen liittyvät huolet 4–6-vuotiailla.	17

1 JOHDANTO

Lukeminen, lukutaito ja kirjallisuus avaavat ovia moneen maailmaan. Ne antavat eväitä ja näkemyksiä elämään: iloa, tietoa ja elämyksiä, joista muodostuu hyvän elämän ainekset. Siksi jokaiselle on löydyttävä sopiva kirja siinä muodossa kuin se parhaiten lukijaansa palvelee. On syytä korostaa saavutettavan aineiston tärkeyttä, sillä se mahdollistaa tasavertaisen mahdollisuuden tiedon ja tarinoiden äärelle. Yksi saavutettavista kirjallisuuden muodoista on koskettelukirja, joita olemme toiminnallisen opinnäytetyömme konkreettisenä tuotoksena valmistaneet kaksi kappaletta.

Kirjastoammattilaisella on hyvä olla käsitys lapsen kielenkehityksen vaiheista, varhaisesta vuorovaikutuksesta, vuorovaikutuksen tukemisesta sekä koskettelukirjojen luonteesta, sillä näin tuetaan lapsen lukuinnostuksen syttymistä. Koska yleisten kirjastojen kokoelmiin ei tyypillisesti kuulu koskettelukirjoja, pystyy koskettelukirjan lukija vain rajoitetusti hyödyntämään yleisten kirjastojen kokoelmia. Siksi on tärkeää, että yleiset kirjastot omalta osaltaan lisäävät tietoisuutta koskettelukirjoista, edesauttavat asiakkaan pääsyä saavutettavuuskirjasto Celian pariin ja informoivat erilaisista saavutettavista aineistoista, kuten koskettelukirjoista. Haluamme omalta osaltamme tukea tämän toteutumista opinnäytetyömme myötä. Olemme tehneet opinnäytetyömme seuraavien tutkimuskysymysten pohjalta:

1. Miten erilaisten lukijoiden lukuinnostusta voidaan tukea?
2. Mitä koskettelukirjojen tekemisessä tulee huomioida?

Abba (2009, s. 24) kirjoittaa, että kirja on lapselle aarrearkku kaikkine kuvineen, symboleineen ja kirjaimineen. Vaikka lapsi ei vielä osaisi lukea tekstimuotoista sisältöä, hän voi lukea kirjaa moniaistisesti ja näin kokea tarinan huumaa ja olla vuorovaikutuksessa. Toivomme, että kirjat päätyvät mahdollisimman monen lapsen käsiin, tuoden pienen palan luontoa lasten syliin ja näin vahvistaen heidän luontosuhteensa muodostumista.

2 LAPSEN OIKEUS KIELEEN JA KULTTUURIIN: KIRJASTON ROOLI

Jokaisella lapsella on oikeus kieleen ja kulttuuriin, ja jotta tämä oikeus toteutuu, on sitä tuettava monipuolisesti (Unicef, i.a). Kirjastolla on tärkeä rooli oikeuden toteutumisessa, sillä kirjaston tehtävänä on paitsi yhdenvertaistaa väestön mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin, myös edistää lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016).

Tässä luvussa käsittelemme lapsen kielen ja kulttuurin tukemista kirjastoalalla kokoelmapolitiikan ja erikoiskirjasto Celian toiminnan näkökulmista.

2.1 Saavutettava ja tasa-arvoinen kirjasto

Yleisten kirjastojen toiminta pohjaa lakiin yleisistä kirjastoista (Laki yleisistä kirjastoista 2016/1492). Lain mukaan kirjastojen tehtävänä on edistää:

1. väestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin,
2. tiedon saatavuutta ja käyttöä,
3. lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa,
4. mahdollisuuksia elinikäiseen oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen,
5. aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta.

Yleisten kirjastojen toimintaa saavutettavaksi palveluksi ja tasa-arvoiseksi kokoelmaksi ohjaavat erilaiset lait ja tavoitteet. Opetus- ja kulttuuriministeriön Yleisten kirjastojen laatusuosituksen (OKM, 2010, s. 47) mukaan kirjastojen tulee taata kokoelmillaan asiakkailleen avoin pääsy tiedon ja kulttuurin ääreen. Yleisten kirjastojen saavutettavuussuositus (2017) puolestaan kuvaa, että kirjaston kokoelmapolitiikan tulee olla moninaista. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että aineistonvalinnassa huomioidaan erilaiset väestöryhmät ja vähemmistöt, ja että asiasanoituksessa ja aineiston kuvailussa käytetään ajantasaisia käsitteitä. Monipuolisuuden tulee myös näkyä aineiston syvyydessä eri kriteerein tarkasteltuna. Lisäksi suositus kehottaa yleisiä kirjastoja yhteistyön tekemiseen erikoiskirjastojen kanssa.

YK Agenda2030:n globaalin toimintaohjelman tavoite 4 edellyttää, että kaikille tulee taata avoin, tasa-arvoinen ja laadukas koulutus sekä elinikäiset oppimismahdollisuudet (Kestävä kehitys, 2015). Kirjasto tukee tavoitteen toteutumista toimimalla muun muassa

Tekijänoikeuslakiin (404/1961, 17 §) lisätyn Marraskeshin sopimuksen (2013) mukaan. Marrakeshin sopimus (2013) mahdollistaa saavutettavien teoskappaleiden valmistamisen ja hankinnan henkilöille, joilla on lukemisen este, sekä sallii teoskappaleiden toimittamisen ja vaihtamisen sekä kansallisesti että kansainvälisesti (IFLA, 2019). Myös EU:n lukemises-tedirektiivi vaikuttaa tekijänoikeuslain taustalla (EUR-Lex, 1564/2017). Saavutettavassa muodossa oleva aineisto takaa omalta osaltaan aiemmin mainitun kirjastolain tehtävien toteutumisen lain kaikkien osa-alueiden osalta (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016).

Lakiin kirjattujen tehtävien toteutumisen lähtökohtina ovat muun muassa yhteisöllisyys, moniarvoisuus ja vastuullisuus, joita Yleisten kirjastojen suunta 2016–2020 sekä Yleisten kirjastojen suunta 2021–2025 asiakirjoissa linjatut yleisten kirjastojen arvot korostavat (Yleisten kirjastojen neuvosto, i.a. -a. s. 9; Yleisten kirjastojen neuvosto, i.a -b. s. 4). Kirjastojen arvot jakavat monien toimijoiden ohella myös varhaiskasvatus ja opetus, joille kirjasto on tärkeä yhteistyöorganisaatio. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2022, s. 31) todetaan, että kirjastot kuuluvat alueellisiin ja paikallisiin toimijoihin, joiden kanssa varhaiskasvatus voi lisätä oppimisympäristöjen monipuolisuutta. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainitaan kirjastotoiminnan vahvistavan oppilaiden yleisivistystä ja avartavan heidän maailmankuvaansa (Opetushallitus, 2014, s. 42). Mielekkäiden oppimisympäristöjen tarjoamisen lisäksi kirjastot kannustavat itsenäiseen tiedonhakuun ja elinikäiseen oppimiseen.

2.2 Yhdenvertaisen lukemisen edistäminen: saavutettavuuskirjasto Celia ja koskettelukirjat

Jokaiselle lapselle on olemassa oikeanlainen kirja (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 24). Suomessa tämän mahdollistaa yleisten kirjastojen ohella valtakunnallisesti toimiva saavutettavuuskirjasto Celia, joka tuottaa kauno- ja tietokirjallisuuden teoksia ja oppikirjoja saavutettavassa muodossa heille, jotka eivät voi painettua tekstiä lukea (Celia, i.a.). Saavutettava muoto tuotetaan esimerkiksi koskettelu-, ääni- ja pistekirjoina, joita lukija voi lukea itselleen sopivimmassa muodossa aiheen, tilanteen ja jaksamisensa mukaan. Tämän lisäksi Celia toimii yhdenvertaisen lukemisen asiantuntijana ja yhteistyökumppanina, ja tekee merkittävää työtä parantaakseen aineistojen ja tiedon saavutettavuutta (Celian strategia 2021–2025, 2021). Celian toiminta pohjautuu perustuslakiin, lainsäädäntöön, YK:n

vammaissopimukseen sekä opetus- ja kulttuuriministeriön strategioihin – samaan perustaan mihin Celian yhteistyökumppanin, yleisten kirjastojen toiminta pohjautuu. Kauno- ja tietokirjallisuuden lainaaminen on Celiasta maksutonta ja kirjoja voivat käyttää kaikki, joilla on haasteita tai esteitä tavallisen kirjan lukemisessa, esimerkiksi näkövamman, sairauden tai vamman vuoksi.

Koskettelukirjat ovat kuvakirjoja, jotka luovat lukijalleen mahdollisuuden sukeltaa tarinoiden ja tiedon maailmaan moniaistisesti. Koskettelukirjat voivat olla fiktiota tai tietokirjoja: satuja, erilaisten asioiden opettelua, arkirealistisia kuvauksia – oikeastaan mitä vain. Ne valmistetaan usein kankaasta tai pahvista, minkä lisäksi monet koskettelukirjoista sisältävät kuvaa ja tarinaa tukeakseen painetun tekstin ohella pistekirjoitusta. Ripley (2009, s. 59) toteaa, että kirjojen kosketeltavat pinnat mahdollistavat lapselle tarinaan tutustumisen kosketellen: hän voi kosketeltavia elementtejä vetämällä, silittämällä, nostelemalla ja ravistelemalla kokea tarinan. Koskettelukirjoissa voidaan myös käyttää tuoksuja ja äänielementtejä syventämään tarinan ja tiedon ulottuvuutta. Kaikkia moniaistisuutta ja kokonaisvaltaista lukukokemusta lisääviä elementtejä voidaan tuottaa kirjaan myös erillisinä liitteinä, esimerkiksi ääntä äänisovelluksen kautta. Elämyksellisyys onkin tärkeä osa koskettelukirjojen lukukokemusta.

Erikoiskirjastovirkailija Jokisen (henkilökohtainen tiedonanto 31.3.2022) mukaan Celian koskettelukirjojen käyttäjiä on tällä hetkellä noin 600. Käyttäjäkunta koostuu yksityisistä asiakkaista (n. 50 %) sekä yhteisöasiakkaista, joita ovat muun muassa koulut (n. 25 %) ja päiväkodit (n. 25 %). Yhteisöasiakkaaksi pääseminen edellyttää, että yhteisössä on Celian käyttöehdot täyttävä asiakas. Jokisen mukaan koskettelukirjojen käyttäjät ovat pääsääntöisesti iältään 2–10-vuotiaita, jonka jälkeen monet käyttäjät siirtyvät ääni- ja pistekirjojen äärelle. Vanhempiakin koskettelukirjojen lukijoita on, aina ikäihmisiin saakka. Ikä ei tässä yhteydessä ole keskeistä, vaan asiakkaan tarve koskettelukirjoille, esimerkiksi lukemisen vaikeuden tai muistisairauden vuoksi. Vaikka suurin osa kirjojen käyttäjistä on lapsia ja nuoria, ovat monet aikuiset välillisesti käyttäjiä, lukiessaan kirjoja lastensa, ohjattaviensa tai hoidettaviensa kanssa.

Celian kokoelma on noin 1400 kirjan laajuinen (Jokinen, 2022). Kokoelma on tällä hetkellä tasapainossa asiakasmäärän kanssa, sillä asiakas voi lainata kerrallaan kaksi kirjaa

kuuden viikon laina-ajalla. Tasapainoon vaikuttaa kirjojen kiertokulun lisäksi se, että kirjojen huoltaminen vie aikaa. Kirjojen huolellisella huoltamisella ja korjaamisella saadaan kirjojen käyttämiseen lisää aikaa; vanhimmat käytössä olevat kirjat ovatkin peräisin 1980-luvulta. Muista kirjastoista poiketen tarkoitus onkin, ettei kokoelmasta tarvitsisi poistaa yhtään kirjaa. Mikäli kirja kuitenkin vahingoittuu niin pahasti, ettei korjaamisella tai puhdistuksella saada kirjaa kuntoon ja turvalliseksi käyttää, on kirja poistettava. Näin tehdään maksimissaan viidelle kirjalle vuodessa.

Celia sai ensimmäiset koskettelukirjat lahjoituksena Wetterhoffin käsi- ja taideteollisuusoppilaitokselta vuonna 1984 (Ruulio, 2022, s. 37). Valtaosa koskettelukirjoista on käsintehtyjä uniikkeja yksittäiskappaleita ja ne on saatu kirjaston kokoelmiin lahjoituksena (Jokinen, 2022). Kirjoja ovat valmistaneet esimerkiksi käsityöalan opiskelijat, opinnäytetöiden tekijät, Martat, yhdistykset ja yksittäiset tekijät. Oulun yliopiston kanssa on tehty vuosia yhteistyötä ja heidän käsityölinjansa opiskelijoilta on saatu kurssitöinä vuosittain 10–20 koskettelukirjaa. Myös Työväen- ja kansalaisopistot ovat järjestäneet koskettelukirjojen tekokursseja ja näitä kursseilla valmistettuja kirjoja on saatu kirjaston kokoelmiin. Celian tavoite on lisätä kokoelmaan vuosittain 20–50 kirjaa, minkä vuoksi uusien ja ajantasaisten kirjojen tekijöitä etsitään aktiivisesti. Merkittävän kysynnän vuoksi Celia ja Selkokeskus ovat luoneet koskettelukirjojen valmistamisen tueksi apurahan, jota voi hakea kerran vuodessa.

3 VARHAISEN VUOROVAIKUTUKSEN TUKEMINEN JA KIELEN OMAKSUMINEN

Vuorovaikutus on vastavuoroista toimintaa, jonka edellytyksenä on toisen toimintoihin suuntautuminen, aloitteiden tekeminen sekä aloitteisiin vastaaminen (Koppinen ym., 1989, s. 69, 72). Vuorovaikutus tapahtuu usein multimodaalisesti, hyödyntäen verbaalisen viestinnän lisäksi non-verbaalista viestintää, kuten katsekontaktia, kosketusta, liikkeitä, ilmeitä, tekniikkaa, esineitä ja fyysistä tilaa (E. Tapio, henkilökohtainen tiedonanto 17.5.2022). Tapio korostaakin, että useita viestinnän keinoja yhdistämällä saadaan viesti kokonaisvaltaisemmaksi.

Kuten vuorovaikutuksella, myös kielellä on monta käyttötarkoitusta (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s. 184). Kielen avulla muun muassa välitetään ja hankitaan tietoa, luodaan ja ylläpidetään suhteita sekä vaikutetaan ihmisten ajatus- ja käyttäytymistoimintaan. Kieltä voidaan käyttää luovasti; sen avulla voidaan kertoa tarinoita, luoda runoja ja kujeilla. Kieli ei ole muuttumaton vaan se elää ajan mukana.

Tämä luku on organisoitu kolmeen alalukuun. Ensin käymme läpi varhaisen vuorovaikutuksen ja kielen omaksumisen kehityksen rinnakkain. Sen jälkeen esittelemme pienen lapsen kielen kehitykseen ja kehitykseen liittyvät tyypilliset taidot ja huolenaiheet ikävaiheittain.

3.1 Varhainen vuorovaikutus ja kielenkehitys

Kieli on kommunikaation väline, jonka avulla ihminen ilmaisee itseään, kertoo ajatuksistaan, tunteistaan ja tarpeistaan (Korpilahti ym. 2018, s. 183–184). Kieli on muutakin kuin puhuttua kieltä: se voi olla kirjallista, viitottua tai vaikkapa kuvallista. Pohja itseilmaisulle, laajalle sanavarastolle ja hyvälle vuorovaikutustaidoille luodaan jo varhaislapsuudessa, minkä vuoksi vanhemman tai muun lasta hoitavan aikuisen esimerkki vastavuoroisesta kommunikaatiosta on merkittävä. Samaa korostaa myös Lyytinen (2014, s. 51), jonka mukaan ensimmäisen kolmen ikävuoden aikana lapsen kieli kehittyy nopeasti ja kielen oppimisen taustalla on paitsi lapsen aivotoiminnan kehittyminen, etenkin kiinteä vuorovaikutus lapsen ja hänen lähipiirinsä välillä.

Tarve vuorovaikutukseen on synnynnäistä (Paavola-Ruotsalainen & Rantalainen, 2020, s.18). Pieni vauva ei pärjää yksin maailmassa ja säilyäkseen hengissä vauva tarvitsee aikuista, joka huolehtii hänestä. Turvallisessa kasvuympäristössä, jossa vauvan kommunikointialoitteet ja tarpeet huomioidaan, vauva oppii, että hänen kommunikointialoitteillaan on merkitystä (Korpilahti & Pihlaja, s.184–185; Paavola, 2011, s. 43–44). Tämä kannustaa lasta vuorovaikutukseen ja tukee vastavuoroisen vuorovaikutuksen oppimista. Turvallisessa ja myönteisessä ympäristössä myös kielelliset valmiudet ja taidot vahvistuvat ja kehittyvät.

Lämpimiä vuorovaikutuksen ja läheisyyden hetkiä voi luoda vauvalle myös lukemalla hänelle (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 33). Vauvan ja vanhemman yhteinen, miellyttävä lukuhetki kuvakirjan ääressä tarjoaa vauvalle paitsi kokemuksen läheisyydestä myös mielenkiintoisen elämyksen kuvakirjan katselun ja koskettamisen kautta. Myös Laakso (2014, s. 41) korostaa lapsen ja vanhemman yhteisten, rauhallisten lukuhetkien tärkeyttä. Läheisyys ja lapsen tarkkaavuuden suuntaaminen kirjaan, jota yhdessä tutkitaan ja katsellaan, ja jonka lukemista tuetaan lyhyillä ja selkeillä lauseilla sekä osoittavilla ja ymmärrettävillä eleillä, tukee lapsen varhaista kielenkehitystä.

Lapsen kielen ja puheen kehitys etenee vaiheittain ja tyypillisesti tietystä järjestyksessä (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s.186). Lapset ovat kuitenkin yksilöitä ja kukin kehittyy oman aikataulunsa mukaisesti. Sen vuoksi on hyvä olla tietoinen lapsen ikäkausiin liittyvistä tyypillisistä taidoista, jotta voidaan tukea jo varhaisessa vaiheessa niitä lapsia, joiden kehitys ei etenekään tyypillisellä tavalla. Lapsen kielen, puheen ja vuorovaikutuksen kehitykseen voivat vaikuttaa hidastuttavasti esimerkiksi näkö- tai kuulovamma sekä erilaiset neurologiset tai biologiset tekijät (mts. 190–191; Launonen, 2007, s. 59).

Korpilahti ja Pihlaja (2018, s. 187,189) käsittelevät puheen ja kielenkehityksen vaikeuksia ja ovat koonneet taulukkomuotoon kielen kehitykseen ikäkausittain liittyviä taitoja ja osaamisalueita sekä huolen merkkejä. Taulukko 1. käsittelee asiaa varhaisen kielen kehityksen ja siihen liittyvien huolien näkökulmasta, ikäkauden ulottuessa seitsemästä kuukaudesta kolmeen vuoteen. Taulukko on koostettu Lyytisen (2014) ja Koppisen ym. (1989) teosten pohjalta. Taulukko 2, käsittelee kehittyvää kieltä ja kielen kehitykseen liittyviä huolia 4–6-vuotiailla. Se pohjautuu Lyytisen (2014) teokseen.

Seuraavaksi käymme tarkemmin läpi ikäkausittain vuorovaikutuksen ja kielellisen kehityksen piirteitä. Hyödynnämme tässä myös yllä mainittuja Korpilahden ja Pihlajan (2018, s.187, 189) kokoamia taulukoita ikäkaudesta 7–12 kuukautta eteenpäin. Koska taulukot eivät kata ikäkautta 0–6 kuukautta, käsittelemme niitä useisiin lähteisiin nojaten.

3.2 Ikäkaudet: 0–3-vuotta

Lapsen kaksi ensimmäistä ikävuotta ovat esikielellisen kehityksen aikaa (Paavola, 2011, s.43; Paavola-Ruotsalainen, & Rantalainen, 2020, s. 18). Esikielellisen kehityksen, jota voidaan kutsua myös esisanalliseksi kehitykseksi, katsotaan päättyvän noin kahden ikävuoden tienoilla, lapsen ryhtyessä käyttämään ensisijaisesti sanoja viestiessään. Esikielellisen kehityksen vaiheet ja varhainen vuorovaikutus rakentavat sitä pohjaa, jolle kielen ja puheen kehittyminen perustuu.

Ikäkausi: 0–6 kk. Vauvan synnynnäinen kyky kiinnittää huomio ihmiskasvoihin, ääniin ja kehon liikkeisiin on varhaisen vuorovaikutustaitojen kehittymiselle tärkeää (Paavola-Ruotsalainen, & Rantalainen, 2020, s. 21–22). Vauvan ja aikuisen välinen katsekontakti on vastavuoroisen viestinnän keinoista varhaisin. Tässä varhaisessa vaiheessa vauvan ääntelyä hallitsevat itkuäänet sekä kehon toimintaan liittyvät äänet. Vauva ei osaa ensimmäisinä elinviikkoinaan säädellä tietoisesti ilmaisujaan mutta hänellä on jo erilaisia eleitä, ääntelyitä ja ilmeitä. Näitä havainnoimalla aikuinen oppii tulkitsemaan vauvan mielentiloja ja tuntemuksia. Onkin tärkeää, että aikuinen suhtautuu vauvan ilmaisuihin kuin ne olisivat tietoisia kommunikointirytyksiä, sillä vastavuoroinen kommunikointi tukee vauvan ilmaisuhalukkuutta. 2–3 kuukauden iässä tyypillisesti kehittynyt vauva on oppinut katsekontaktin ja hymyilemään ja aikuisen vauvaan kohdistama huomio kiinnostaa vauvaa kasvavassa määrin. Tässä iässä ilmaantuvat myös ensimmäiset mielihyvää kertovat ääntelyt ja vuorovaikutustilanteissa voidaan havaita kehittyneen keskustelun kaltaista vuorottelua.

Vuorovaikutustaitoihin kiinteästi liittyvä kielenkehitys lähtee sekin nopeasti liikkeelle: varhaisten elinviikkojen aikana lapsen ääntelyssä on havaittavissa yksittäisiä vokaaleita kuten a, ä (Laakso, 2014, s. 34–35). Hyvin pian nämä vokaaliääntelyt kehittyvät ja vokaalit alkavat yhdistyä toisiin ja syntyy äänteitä kuten aaiiaa. Seuraavaksi ääntelyn

kehittyessä mukaan tulevat konsonantit ja erilaisia äännähdyksiä kuten lärpätystä tai kiljahtelua. Tästä seuraavaa vaihetta kutsutaan jokelteluksi. Jokeltelussa lapsi yhdistää vokaali- ja konsonantti-tavuryhmiä kuten bābābā. Äänneasuiltaan jokeltelussa on havaittavissa lapsen kieliympäristön piirteitä. Vauva saattaa saavuttaa jokelteluvaiheen jo 5–6 kuukauden iässä.

Ikäkausi: 7–12 kk. Tyypillisesti etenevässä kehityksessä lapsi on oppinut seitsemästä yhdeksänteen kuukauteen mennessä jokeltelemaan monipuolisesti (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s. 187). Yhteen ikävuoteen mennessä lapsesta on tullut aktiivinen kommunikoija ja hän käyttää myös eleitä vuorovaikutuksessaan. Lapselle on kehittynyt kyky näyttää kysyttäessä missä on tuttu aikuinen kuten isä tai äiti ja hän tunnistaa ja tietää yksittäisiä sanoja. Aihetta huoleen on, jos vauva vaikuttaa hyvin passiiviselta eikä hän ota kontaktia ympäristöönsä. Myös vaikeus saada vauvaan yhteys sekä vähäinen ääntely ja jokeltelu ovat huolen merkkejä.

Ikäkausi: 1–2 vuotta. Toisen ikävuoden aikana tyypillinen kehitys on seuraavaa: lapsi on oppinut ensimmäiset sanansa (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s. 187). Hänen oma sanavarastonsa on suppeampi kuin se määrä sanoja, jotka hän ymmärtää. Sanavaraston koossa on yksilöllistä vaihtelua. Symboliset leikkitoiminnot ovat ilmaantuneet lapsen leikkeihin. Huolen merkkejä 1–2-vuotiaan kohdalla ovat esimerkiksi se, että kommunikatiivisia eleitä on käytössä niukasti tai että 1,5-vuotiaana hänellä ei ole vielä yhtään sanoja. Jos lapsi ei kykene toimimaan lyhyiden ohjeiden mukaisesti tai hän käsittää ohjeet väärin, on tätäkin syytä seurata. Symbolisten toimintojen puuttuminen leikeistä sekä sukutaustaan yhdistyvät vaikeudet puheen ymmärtämisessä ovat myös syy huoleen.

Ikäkausi: 3 vuotta. Tyypillisesti kielellisesti kehittyvä 3-vuotias on innokas uusien sanojen opettelija (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s.187). Lapsen sanavarasto on karttunut ja hän osaa taivuttaa sanoja sijamuodoissa. Lapsi käyttää sanoja useista sanaluokista. Lapsella voi olla itsekeksittyjä sanoja ja niille omia taivutusmuotoja. Aihetta huoleen on, jos sanojen ääntämisessä on selkeitä puutteita, lapsi ei taivuta sanoja ja hänen käyttämänsä sanavarastonsa on pieni. Myös se, että kaksiossaisten ohjeiden seuraaminen ei onnistu tai lapsi ymmärtää ne väärin, antavat aihetta huoleen.

Taulukko 1. Varhainen kielen kehitys ja kehitykseen liittyvät huolet (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s.187).

Lapsen ikä	Tyypilliset taidot ja osaaminen	Huolen merkkejä
7 kk –1 v	Lapsi jokeltelee monipuolisesti. Lapsi pyrkii kontaktiin toisten kanssa ja käyttää eleitä ilmaisun tukena. Lapsi ymmärtää yksittäisten sanojen merkityksiä. Lapsi osaa näyttää, kuka on äiti, isä tai jokin muu tuttu asia tai esine, esimerkiksi tutti tai kissa.	Lapsi ei seuraa ympäristöään eikä pyri vaikuttamaan siihen. Lapsen on vaikea saada kontaktia. Vastavuoroisuus puuttuu. Lapsella on vähän kommunikatiivisia eleitä. Lapsen jokeltelu tai tavujen toistaminen on vähäistä tai yksipuolista tai se sisältää niukasti konsonantteja. Ääntely on vähäistä ja yksipuolista.
1–2 v	Lapsen ensisanat ilmaantuvat. Sanaston karttuminen on yksilöllistä. 2-vuotiaan ydinsanasto on noin 50 sanaa. Sanavarasto vaihtelee muutamista sanoista yli 200 sanaan. Lapsi oppii 2-vuotiaana noin 10 sanaa päivässä. Lapsi ymmärtää enemmän sanoja kuin hän itse tuottaa. Lapsi osaa noudattaa yksiosaisia toimintaohjeita. Lapsella on symbolisia leikkitoimintoja.	Lapsella on vähän kommunikatiivisia eleitä. Lapsella ei ole lainkaan sanoja 1,5-vuotiaana. Sanasto kasvaa hitaasti. 2-vuotiaana sanoja on alle 10. 2-vuotias ei muodosta kahden sanan lauseita. Lapsi ei noudata lyhyitä ohjeita tai ymmärtää väärin. Lapsen leikissä ei ole symbolisia toimintoja. Puheen ymmärtämisen vaikeudet yhdistyvät suvussa esiintyviin kielellisiin vaikeuksiin.
3 v	Lapsi opettelee innokkaasti uusia sanoja ja tuottaa ilmaisuja, joissa sanat taipuvat sijamuodoissa. Sanasto on kasvanut. Adjektiivien, pronomien ja partikkeleiden käyttö yleistyy. Taivutusmuotojen käyttö yleistyy. Puheessa esiintyy verbien aikamuotoja, monikon tunnus, genetiivi, partitiivi sekä sisä- ja ulkopaikallissijoja. Lapsi käyttää myös omatekoisia sanoja, muotoja ja taivutuksia.	Sanojen äänneasu on selvästi puutteellinen. Lapsella suppea aktiivinen sanavarasto. Lapsi ei taivuta sanoja. Lausetasoista kieltä on vain vähän. Lapsi ei noudata kaksiosaisia ohjeita tai ymmärtää ne väärin. Lapsen puhe on vieraalle vaikeaselkoista.

3.3 Ikäkaudet: 4–6 vuotta

Ikäkausi: 4 vuotta. 4-vuotiaan lapsen, jonka kielellinen kehitys etenee tyypilliseen tapaan, puhetta on helppo ymmärtää (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s. 189). Hänen puheessaan

esiintyy eri aikamuotoja, apuverbejä ja verbien taivuttaminen persoonamuodossa on käytössä. Lapsi käyttää kysymys -, käsky-, ja kieltosanoja. Esineiden sijainnin ja paikan määrittely ja omien tunteiden sanoittaminen onnistuu. On syytä huolestua, jos havaitaan joitain seuraavista: lapsen käyttämä sanavarasto on suppea, lapsi ei osaa kuvailla täsmällisesti tai oikein asioiden ja esineiden piirteitä, kuten esimerkiksi niiden muotoja, määrää, kokoa tai väriä. Huolen aihe on myös, jos kuvasta kertominen on vaikeaa tai käytetyt lauseet ovat rakenteeltaan yksinkertaisia ja taivutusmuotojen käyttäminen on vaikeaa. Keskustelu-, ja vuorovaikutustaitojen puutteellisuus on myös syy huoleen.

Ikäkausi: 5 vuotta. Tyypillisesti kielellisesti kehittynyt 5-vuotias osaa ääntää sanoja kuten yleiskielessä (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s. 189). Hän hallitsee sanojen taivuttamisen perussäännöt. Lapsi osaa kuvata esimerkiksi asioiden ja esineiden muotoja ja määrää. Myös omien lorujen tai tarinoiden keksiminen sujuu. On aihetta huoleen, jos lapsella esiintyy 5-vuotiaana kaikki neljän vuoden iässä mainitut huolet, hänellä on viestin vastaanottamisen ja kuullun ymmärtämisen vaikeuksia tai lapsi ei osaa kertoa kuvasta eikä arkisista tapahtumista.

Ikäkausi: 6 vuotta. Tyypillisesti kielellisesti kehittyneellä 6-vuotiaalla on laaja sanavarasto: lapsen käytössä on yli 10 000 sanaa (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s. 189). Perustaidot vuorovaikutuksessa ovat kehittyneet ja keskustelut etenevät vuorovaikutuksessa ja puhujien välillä vuorotellen. Satujen kuunteleminen ilman kuvia onnistuu. Lapsi oppii ymmärtämään, että sanat rakentuvat äänneistä. Huolen aiheet ovat samat kuin neljä- ja viisivuotiaiden kohdalla.

Taulukko 2. Kehittyvä kieli ja kehitykseen liittyvät huolet 4–6-vuotiailla (Korpilahti & Pihlaja, 2018, s.189).

Lapsen ikä	Tyypilliset taidot ja osaaminen	Huolen merkkejä
4 v	Lapsen puhe on helposti ymmärrettävää. Lapsi käyttää apuverbejä ja eri aikamuotoja sekä taivuttaa verbejä persoonamuodoissa. Lapsen puheessa esiintyy käsky -, kiello-, ja kysymyssanoja. Lapsi osaa ilmaista esineiden paikkaa ja sijaintia. Lapsi käyttää adjektiivin vertailuasteita. Lapsi ilmaisee tunteitaan sanallisesti. Lapsi osaa kertoa kuvista. Kielellinen tietoisuus laajenee.	Lapsella on suppea tuottava sanavarasto. Esineiden ja asioiden laadun - koon, määrän, muodon ja värin - kuvaus on epätarkkaa ja virheellistä. Lapsen käyttämät lauserakenteet ovat yksinkertaisia. Lapselle on vaikeuksia taivutusmuotojen hallinnassa. Lapsi ei osaa kertoa näytetystä kuvasta. Lapsella on puutteita vuorovaikutus- ja keskustelutaidoissa.
5 v	Eri sanaluokan sanoja esiintyy lapsen puheessa samassa suhteessa kuin aikuisilla. Sanojen ääntäminen on yleiskielen mukaista. Lapsi taivuttaa sanoja ja muodostaa lauseita perussääntöjen mukaisesti. Ajan, paikan ja sijainnin ilmaisut tarkentuvat. Esineiden ja asioiden koko, määrä, muoto ja väri ovat lapsella hallinnassa. Lapsi osaa tuottaa omia tarinoita tai loruja.	Kaikki neljän vuoden iässä mainitut huolet. Lapsella on viestin vastaanottamisen ja kuullun ymmärtämisen vaikeuksia. Suhde - ja laatuksitteet epäselviä. Sijainnin ja tilan orientaatio ja käsitteistäminen on hukassa. Lapsella on erityinen sanojen löytämisen ja nimeämisen vaikeus. Lapsi ei osaa kertoa arjen tapahtumista eikä kuvista.
6 v	Lapsi hallitsee jo yli 10 000 sanaa. Esineiden ja symbolien nimeäminen on sujuvaa. Äännetietoisuus on kehittynyt: lapsi oivaltaa, että sanat muodostuvat äänneistä, havaitsee äänne-eroja, yhdistää, poistaa, lisää tai laskee sanoissa esiintyviä äänneitä. Vuorovaikutuksen perustaidot ovat kehittyneet. Lapsi toimii annettujen ohjeiden mukaisesti. Lapsi vuorottelee keskustelussa. Lapsi kykenee kuuntelemaan satuja ilman kuvia ja muistaa esimerkiksi edellispäivän tarinan, kun luetaan jatkokertomusta.	

4 LUKEMISEN MERKITYS VUOROVAIKUTUKSEN KEHITTYMIS- SESSÄ

Vuorovaikutuksen kehittyminen on tärkeässä asemassa varhaislapsuudessa, mutta sen ylläpitäminen ja kehittäminen on tärkeää myös elämän myöhemmissä vaiheissa. Tässä luvussa kuvaamme, miten kirjallisuudella voidaan tukea vuorovaikutusta. Tämän jälkeen perehdyimme monilukutaidon käsitteeseen sekä siihen, miten monilukutaito ja vuorovaikutus limittyvät toisiinsa. Viimeinen osuus keskittyy yleisen kirjaston rooliin vuorovaikutuksen edistäjänä.

4.1 Vuorovaikutuksen tukeminen kirjallisuudella

Kirjallisuutta voidaan hyödyntää monipuolisesti erilaisten tunteiden sanottamiseen ja vuorovaikutustaitojen kehittämiseen, kuten Aerila ja Kauppinen kirjoittavat (2019, s. 27, 64–65). Kirjallisuus lisää avoimuutta ja auttaa selviämään tilanteissa, joissa kaivataan sanallista halausta, rohkaisevaa tuoppausta tai muutosta tunnetilaan. Tarinoiden ja tarinallisuuden kautta, toisen asemaan asettuessa ja eläytyessä vieraaseen paikkaan, aikaan ja tilanteeseen, lapsen kyky tuntea empatiaa sekä taito kohdata ja ratkaista ongelmia vuorovaikutustilanteissa kasvaa (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 39). Tarinoilla tarkoitetaan tässä tapauksessa kirjallisuuden laajaa tarjontaa, kuten runoja, proosaa, kuvia, kielellisiä ilmauksia, jotka kaikki vaikuttavat lukijan tapaan hahmottaa maailmaa.

On myös todettu, että kirjallisuus voi vaikuttaa ihmisten tunne-, tieto- ja asenneulottuvuuk-sien kautta lukijan persoonallisuuteen, sillä tarinoiden kautta lukija voi nähdä asiayhteyksiä toisesta näkökulmasta. Uppoutumalla vaihtoehtoisten todellisuuksien äärelle, tarinoiden kokemukset ja elämäntilanteet voivat koskettaa, tai sitten lukija voi löytää sanoista samastumisen pintaa. Erityisesti tarinat koskettavat pieniä lapsia, joilla tunne-elämän kehittyminen on vasta alkamassa, sillä havaintojen ja kokemusten myötä sanat muuttuvat tunteiksi ja päinvastoin; tunteille löytyy oikeat sanat (Aerila & Kauppinen, 2019, s. 28). Aerila ja Kauppinen (2021, s. 40) korostavatkin, että parhaimmillaan kirjallisuus voi tarjota lapsille tukipuun, johon voi erilaisissa tilanteissa nojata.

Heikkilä-Halttusen (2015, s.12) mukaan perheen yhteinen lukuharrastus tukee lapsen itseilmaisun kehittymistä. Kun lapsen kanssa keskustellaan yhdessä luetuista kirjoista, kehittyy lapsesta vähitellen taitava keskustelija, joka osaa huomioida myös keskustelun muut osapuolet. Tämä lisää paitsi perheen sisäistä vuorovaikutusta, myös tukee lapsen sosiaalisia suhteita perheen ulkopuolella, sillä usein sanallisesti taitava lapsi pärjää myös ystäväpiirissä. Sosiaalisen elämän taitojen oppimisessa korostetaan myös kuvakirjojen merkitystä (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 39). Tekstiä tukevat kuvat edistävät pienen lapsen tunneällyn kehittymistä, kun lapsi pystyy visuaalisia kuvia näkemällä eläytymään ennakkolullottomasti kirjan hahmoihin ja heidän kokemiinsa tilanteisiin; milloin Peppi Pitkätossun rohkeuteen, Ryhmä Haun ongelmanratkaisukykyyn tai Heinähatun ja Vilttitossun kujeiluun. Tunneällyn kehittyminen puolestaan edesauttaa omien ja muiden epätäydellisyyksien hyväksymistä, mikä on edellytys hyvälle itsetunnolle- ja tuntemukselle. Tämän lisäksi kuvakirjojen lukeminen myös parantaa niin kielitaitoa, multimodaalista tiedonhankintaa kuin tiedonkäsittelyn perustaitojakin, jotka kaikki liittyvät olennaisesti monilukutaidon kehittymiseen.

Myös Aerila ja Kauppinen (2021, s. 205) ovat tutkineet lukuhetkien tärkeyttä lapsen ja vanhempien välisen suhteen vahvistamisen näkökulmasta. Heidän mukaansa miellyttävä yhteinen lukuhetki, tarinan elämykset ja niiden synnyttämien ajatusten jakaminen mukavassa ja rennossa ilmapiirissä välittävät kiintymyksen tunteita ja vahvistavat lapsen ja vanhemman välistä suhdetta. Aivan pienimmille lapsille yhteinen lukuhetki voi koostua loruista, riittelyistä tai lauluista, ja näihin liittyvistä leikeistä. Kun lukuhetkeen yhdistyvät sekä sanallinen että kehollinen viestintä esimerkiksi äänenpainoja, puheenrytmiä sekä eleitä ja ilmeitä hyödyntäen, voidaan lapselle välittää paitsi tunteita myös auttaa häntä oppimaan ja ymmärtämään puheen välittämää viestiä. Isompien lasten kanssa voidaan puolestaan rauhoittua kirjan ääreen, jolloin kiireetön hetki luo otollisen tilaisuuden nauttia yhdessä olosta ja ajatusten vaihdosta. Yhteisen lukuhetken pohjalta aikuinen ja lapsi oppivat samanlaisia sanoja ja sanontoja, ja voivat jakaa kirjallisuuden hahmojen ja tarinoiden kautta omia ja yhteisiä kokemuksia (mts. 35).

Lukuhetken tärkeys sekä lapselle että aikuiselle tulee ilmi muun muassa silloin, kun lapsi, jolla on kokemus miellyttävistä yhteisistä lukuhetkistä, ehdottaa lukuhetkeä vanhemmalleen (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 205). Näin tehdessään lapsi osoittaa oma-

aloitteellisuutta ja aktiivista toimijuutta. Ehdotus lukuhetkestä voi kantautua monista lähtökohdista: lapsi haluaa esimerkiksi rentoutua, oppia tai pitää hauskaa, hän kaippaa lohdutusta tai syliä, tai mielessä voi olla jotain, johon hän hakee kirjallisuuden kautta ratkaisua. On tärkeää muistaa, että samat lähtökohdat toimivat myös vastavuoroisesti niin, että vanhempi voi tehdä aloitteen yhdessä lukemisesta: sillä myös osoitetaan lapselle, että lukuhetki on tärkeä myös vanhemmalle.

Clark ja Teravainen-Goff (2018, s. 20, 25) osoittavat tutkimuksessaan, että myönteinen asenne lukemiseen ja lukemisesta nauttiminen ovat yhteydessä lasten ja nuorten henkisen hyvinvoinnin kokemukseen. Myönteinen oppimisympäristö, jossa lukemisen ja kirjoittamisen taitoja tuetaan, motivoi lapsia ja nuoria ja lisää yleisesti ottaen heidän positiivista asennettaan. Näin kokemus omasta hyvinvoinnista kasvaa entisestään. Voidaankin ajatella, että kirjallisuudella voidaan tukea ja vahvistaa vuorovaikutusta monella tavalla.

4.2 Vuorovaikutteinen kansalaistaito: monilukutaito

Monilukutaito on käsitteenä laaja ja se toimii niin sanottuna sateenvarjokäsitteenä erilaisille lukutaidoille, kuten elokuva lukutaito, informaatiolukutaito, kulttuurinen lukutaito, kuvanlukutaito, medialukutaito, numeerinen lukutaito, pelilukutaito, peruslukutaito ja visuaalinen lukutaito (Jokitalo, 2022). Erilaisten lukutaitojen lisäksi monilukutaidolla voidaan viitata laajaan tekstikäsitteeseen sekä niihin liittyviin toimintoihin, elementteihin tai osioihin (Sintonen, 2019, s. 102). Laajalla tekstikäsitteellä tarkoitetaan, että sisältö voi olla kirjoitettua, puhuttua, visuaalista, auditiivista, numeerista tai kinesteettistä – ja useimmiten multimodaalinen eli moniaistinen, monimediallinen, monikielinen ja monialainen yhdistelmä näitä kaikkia (Jokitalo, 2022). Kuten Rissanen (2022, s. 181) toteaa, tänä päivänä tekstit ovatkin harvemmin pelkkää kuvallista sisältöä tai pelkkää kirjoitettua tekstiä. Esimerkiksi elokuvat, digitaaliset pelit ja multimedialliset teokset sisältävät useita tekstimuotoja, joita tulisi kyetä hahmottamaan samanaikaisesti. Todettakoon, että monilukutaito on lukemista silmillä, korvilla ja tunnustellen.

Monilukutaito on lisäksi kykyä ymmärtää ja tulla ymmärretyksi (Monilukutaito, 2017). Monilukutaitoon sisältyykin kyky hankkia, tulkita, arvioida ja käyttää tietoa, sekä tuottaa sisältöä erilaisissa muodoissa erikseen ja rinnakkain, ja se tulee ymmärtää laajassa

mittasuhteessa: elämiseen vaikuttavana, eettisen tulkinnan taitona (Rissanen, 2022, s. 180). Monilukutaidon kehittyminen edellyttää paitsi perinteisten, myös uusiomuotoisten tekstikäsitteiden kriittistä tarkastelua sekä eettisten ja esteettisten kysymysten pohdintaa, joita esimerkiksi Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet korostavat (Opetushallitus, 2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden ohella monilukutaito on lisätty Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin osaksi laaja-alaista osaamista, minkä lisäksi se on merkittävässä osassa Opetushallituksen julkaisemassa Kansallinen lukutaitostrategia 2030:ssa (Opetushallitus, 2021 & 2022). Lukutaitostrategian visio on, että Suomi on maailman monilukutaitoisin maa vuonna 2030. Kansallinen lukutaitostrategia korostaa tekstin sisällön kriittisen tarkastelun, kontekstin ymmärtämisen ja laajan tekstikäsitteiden lisäksi kielitietoisuuden tärkeyttä, eli sitä, miten eri kielet ja ilmaisutavat vaikuttavat kaikkeen inhimilliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan (Opetushallitus, 2021, s. 10–12). Tätä tukee myös Rissanen (2022, s. 180–181) kirjoittaessaan, että huomioimalla lapsille luonteenomainen multimodaalisuus, eli mutkaton kyky liikkua erilaisten kommunikointitapojen ja ilmaisumuotojen välillä, voidaan tukea monilukutaidon kehittymistä sekä vahvistaa lapsen identiteetin ja kulttuurikompetenssin muodostumista.

Monilukutaidon ja medialukutaidon osaamisen merkitys on muuttunut yhä tärkeämmäksi uusien media- ja viestintämuotojen ja kommunikointimahdollisuuksien laajentuessa (Hartikainen & Harmanen, 2019, s. 5). Kehittyvä ja laajeneva digitalisaatio, arkeen kiinteästi kuuluva mediakulttuuri ja yhä runsaslukuisemmat tekstimaailmat vaativat laaja-alaisempaa lukutaito-osaamista. Monilukutaito onkin keskeisessä osassa yksilön hyvinvoinnin, luovan ajattelun, oppimisen, kulttuurisen osaamisen ja yhteiskunnallisen kiinnittymisen kannalta. Kuten Palsa ym. (2019, s. 48–49) laajasti kuvaavat, monilukutaito auttaa tukemaan yhteisössä toimimista, demokratian kehittämistä ja hyvää vuorovaikutusta. Parhaimmillaan monilukutaito mahdollistaakin yhteiskunnallisen osallisuuden ja vapauden, ja antaa välineet esimerkiksi kriittiseen ajatteluun ja oman elämän hallintaan.

4.3 Yleinen kirjasto vuorovaikutuksen edistäjänä

Yleisten kirjastojen suunta-asiakirjoihin, Kansalaisen kirjasto (2016–2020) sekä Onneksi on kirjasto! (2021–2025) on kirjattu yleisten kirjastojen arvoiksi tasavertaisuus, vastuullisuus, yhteisöllisyys, rohkeus ja sananvapaus (Yleisten kirjastojen neuvosto, i.a. -a. s. 5 &

Yleisten kirjastojen neuvosto, i.a. -b. s. 3). Ne kaikki näkyvät ja tuntuvat yleisten kirjastojen toiminnassa monipuolisesti ja niissä kaikissa korostuu vuorovaikutuksen tärkeys yksilöiden ja yhteisöjen välillä. Hyttinen ja Tanskanen (2018, s. 78) kirjoittavatkin, että yleinen kirjasto on tärkeä kansalaisyhteiskunnan tukija ja mahdollistaja. Kansalaisyhteiskunta on osa demokraattista järjestelmää, jonka toimintaa ohjaa vapaaehtoisuus, sosiaalisuus ja mukanaolo ihmisten yksityiselämässä, vallan tai taloudellisen voiton tavoittelun sektoreiden ulottumattomissa. Tätä tukee myös laajasti tunnettu kuvaus: kirjastoon voivat kaikki tulla.

Vapaan olemisen lisäksi tämän päivän yleiset kirjastot ovat sosiaalisia kirjastoja, eivät vain tilana vaan myös toimintatapana (Hokkanen, 2015, s. 13–16). Kokoelmien tarjoamisen ohella yleisten kirjastojen tiloja voidaankin hyödyntää kokemusten ja elämysten jakamiseen, esimerkiksi yhteisöjen tapaamispaikkana, tilaisuuksien tapahtumapaikkana tai harrastusten toimintapaikkana. Toimintamuodot voivat vaihdella aina kirjallisuuspiireistä musiikkiesityksiin ja erilaisten taitojen opettamiseen (Launonen, 2015, s. 49). Kirjaston fyysisellä sijainnilla ja rakennuksen muuntautumiskyvyllä on myös vaikutusta siihen, miten yleinen kirjasto vastaanotetaan sosiaalisena kohtaamispaikkana ja vuorovaikutuksen mahdollistajana: onko sinne esteetöntä tulla, ja mahdollistavatko tilat ja kalusteet monipuolisen ja saavutettavan yhteiskäytön (mts. 53). Kirjastopalveluja voidaan myös viedä kirjastorakennuksen ulkopuolelle: hakeutuvana kotipalveluna heille, jotka eivät fyysiseen kirjastorakennukseen kykene tulemaan; osallistavana toimintana heille, jotka eivät kirjastotoimintaa sellaisenaan tavoita; sekä jalkautuvana kirjastotyönä erilaisten tempausten, kuten pop up - kirjastopisteiden puitteissa, tuomaan kirjastolle näkyvyyttä.

Kirjallisuus tietoineen ja tarinoineen sekä yleinen kirjasto yhteisöllisenä paikana ovat kuuluneet ja kuuluvat vastakin kaikille iästä, varallisuudesta tai kulttuurista riippumatta (Aerila ja Kauppinen, 2021, s. 24). On myös tärkeää muistaa, että kirjastossa on tilaa kaikenlaisiin kohtaamisiin: kirjastossa voi osallistua erilaisiin lukemaan innostaviin ohjaustilanteisiin, tehdä tiedonhakuja, etsiä luettavaa tai sitten kirjastoon voi tulla ihan ilman asiointitarvetta. Kun toiminta on yhdenvertaista ja saavutettavaa, voidaan syrjäytymisen ehkäisemisen lisäksi kasvattaa vuorovaikutteista toimintaa ja parhaassa tapauksessa kaikki osapuolet voivat innostua ja innostaa uuden edessä.

5 MONIAISTISUUS OSANA LUKEMISTA

Kirjastolain tavoitteena on muun muassa edistää tasa-arvoa ja tarjota pääsy aineistoihin, tietoon ja kulttuurisisältöihin (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016). YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artikkelit 23 ja 29 puolestaan kirjaavat, että vammaisen lapsen tulee saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä, ja että lapsen sivistyksellistä identiteettiä, kieltä ja arvoja tulee kunnioittaa (Unicef, i.a.). Lastenkirjastotyö Suomessa sekä kaikissa IFLAN jäsenmaissa pyrkii toteuttamaan ja edistämään YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen tavoitteita. Lisäksi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2022, s. 40) korostetaan moniaistisuuden huomioimista oppimisessa, ilmaisussa ja uusien asioiden tutkimisessa.

Jotta nämä tavoitteet ja sopimuskohdat toteutuvat, on kirjallisuutta tuotettava saavutettavassa muodossa kaikille lukijoille. Koskettelukirjat kolmiulotteisine, kosketeltavine kuvineen toimivat välineinä, joiden avulla esimerkiksi näkö- ja monivammaiset lapset voivat saada tietoa, lukea satuja, kokea vuorovaikutusta sekä oppia sanoja ja käsitteitä (Celia, 2019, s. 3). Koskettelukirjat myös avaavat ovia ympäröivään maailmaan ja saavat uteliaisuuden heräämään (Blok & Lanners 2009, s. 31). Koskettelukirjojen avulla lapsi voi ymmärtää tosiasioita ja oppia yhdistämään kirjan sisältöä ympäröivään todellisuuteen.

Tässä luvussa esittelemme koskettelukirjojen pääsääntöisen lukijakunnan sekä kuvaamme millaisia hyötyjä koskettelukirjojen lukemisesta lukijalle on.

5.1 Koskettelukirjojen lukijakunta

Koska Celian koskettelukirjojen lukijoina on etenkin näkö-, kehitys- ja monivammaisia 2–10-vuotiaita lapsia, käymme seuraavaksi lyhyesti läpi vammaisuuteen sekä näkö- ja kehitysvammaisuuteen ja autismikirjoon liittyviä tyypillisiä piirteitä, keskittyen vuorovaikutukseen ja sen tukemiseen. Heidän lisäksi koskettelukirjojen lukemisesta voivat hyötyä esimerkiksi lapset, joiden kohdalla huomataan jokin luvussa 3 kerrotuista huolenaiheista. On kuitenkin tärkeää huomata, että koskettelukirjojen lukeminen sopii ihan kaikille.

Vammaisuus. Vammaisuuden käsitettä määrittävät vallitsevan yhteisön ja yhteiskunnan arvot ja asenteet sekä esimerkiksi fyysisen ja sosiaalisen ympäristön rakenteelliset esteet (Suomen YK-liitto, 2015, s. 12–13). YK-vammaissopimuksen 1. artiklassa (mts. 19) vammaisuus määritellään seuraavasti:

Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Ketonen ym. (2018, s. 287) tuovat esille, että yhteiskuntamme katsantokanta ja suhtautuminen vammaisuuteen on muuttunut. Kun aiemmin vammaisuutta arvioitiin ja lähestyttiin yksilön haasteiden, häiriöiden ja puutteiden kautta, niin nykyisin asiaa peilataan tuen tarpeen ja tuen kautta: katse suunnataan ihmisen vahvuuksiin ja taitoihin. Ketonen ym. (2018, s. 288) toteavat, että vammaisuuden määrittely lapsen kohdalla ei ole aina selkeää. Tämän vuoksi tuenmuodot tulee suunnitella siten, että kasvava, oppiva ja kehittyvä lapsi on keskiössä; häntä kuullaan ja hänen tarpeensa ja mielipiteensä otetaan huomioon. Huomiota tulee kiinnittää myös sosiaaliseen ja fyysiseen ympäristöön: miten ympäristöjä muokkaamalla voidaan luoda maailma, jossa lapsen yhdenvertainen ja tasa-arvoinen osallistuminen ja osallisuus ovat mahdollisia.

Näkövammaisuus. Näkövammaliiton mukaan näkövammainen on henkilö, jolle näkökyvyn aleneminen aiheuttaa arjessa huomattavaa haittaa (Näkövammaliitto, 2022). Nurmen ja Tarvosen (2018, s. 323) mukaan näkövamman määrittelyssä voidaan käyttää fyysisten kriteerien ohella myös toiminnallisia kriteereitä. Tällöin arvioidaan ja tutkitaan esimerkiksi lapsen näkökykyyn pohjautuvaa viestintää, lapsen arkielämän taitoja ja taitoa liikkua tilassa. Sokea tai heikkonäköinen lapsi tutustuu maailmaan muiden aistien avulla, joista erityisesti kuulo- ja tuntoaistit muodostuvat tärkeiksi viestintäkanaviksi (Nurmi & Tarvonen, 2018, s. 321). Näkövammainen lapsi oppii ja kehittyy yksilöllisesti, mutta tarvitsee kasvunsa ja oppimisen tueksi todennäköisesti enemmän ohjausta ja aikaa. Nurmi ja Tarvonen (2018, s. 326) painottavat, että varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen on erityisen tärkeää paitsi näkövammaiselle lapselle, myös hänen lähipiirilleen. Erityisesti lapsen vanhemmat voivat tarvita tukea vuorovaikutuksen opetteluun, sillä heidän tulee oppia havainnoimaan ja tulkitsemaan lapsen ehkä hyvinkin yksilöllisiä kommunikointitapoja. Tätä vastavuoroisen vuorovaikutuksen syntymistä voidaan tukea moniaistisella vuorovaikutuksella, joka voi olla

esimerkiksi kosketusta, loruttelua, laulelua ja sylihoitoa. Voidaankin ajatella, että sylikkäin luettu koskettelukirja tukee moniaistista vuorovaikutusta.

On myös tärkeää aktivoida näkövammaisen lapsen vähäistäkin näkökykyä varhaislapsuudessa, jotta lapsi oppisi hyödyntämään näköaistiaan (Nurmi & Tarvonen, s. 327–328). Näköaistia voidaan aktivoida esimerkiksi kiinnittämällä lapsen käyttämiin leluihin näköaistia stimuloivia elementtejä kuten valoja, vahvoja kontrasteja, kirkkaita värejä, ruutuja ja raitoja, ja tuomalla nämä lelut lasta lähelle. Tärkeää on lisäksi rohkaista lasta käyttämään muita aistejaan kuten kuulo- ja tuntoaistiaan, sillä aistit vahvistuvat ja harjaantuvat kun niitä käytetään. Maailmaan tutustumiseen tuntoaistin ja käsien välityksellä näkövammaisen lapsi tarvitsee kannustusta.

Kehitysvammaisuus. Kehitysvammaliiton (i.a.) mukaan ”kehitysvammaisuus tarkoittaa vaikeutta oppia ja vaikeutta ymmärtää uusia asioita”. Kehitysvamman taustalla voivat olla esimerkiksi perinnölliset tekijät tai raskauden aikaiset ongelmat. Myös hapen puute synnytyksen aikana, lapsuuden aikainen sairaus, onnettomuus tai odottavan äidin alkoholin käyttö voi aiheuttaa kehitysvamman. Aina kehitysvamman syytä ei pystytä todentamaan.

Kehitysvamman aste voi vaihdella lievästä vaikeaan, ja tuen tarve ja määrä vaihtelevat vamman asteen mukaan. Lievästi kehitysvammaisen ihminen voi elää varsin itsenäistä elämää ja tuen tarve voi ulottua vain joihinkin elämän osa-alueisiin. Tuen tarve voi ilmetä esimerkiksi kielellisissä, älyllisissä, motorisissa tai sosiaalisissa taidoissa (Ketonen ym. 2018, s. 289). Myös tarkkaavaisuuden ja ympäristön havainnoimisen taidot kehittyvät yksilöllisesti. Toimintaympäristöä muokkaamalla ja yksilöllisesti kehitysvammaisen lapsen toimintakykyä tukemalla voidaan mahdollistaa lapsen aktiivista toimijuutta. Onkin tärkeää muistaa, että jokaisella meistä on taitoja ja vahvuuksia, ja kaikki voivat oppia ja kehittyä.

Ketonen ym. (2018, s. 290) painottavat, että kehitysvammaisen lapsen on tärkeää opetella runsaasti vuorovaikutustilanteita ja turvallisessa ilmapiirissä harjoitella myös erilaisia arkielämän odottamattomia tilanteita. Näitä tilanteita voidaan harjoitella esimerkiksi leikin avulla. Vuorovaikutustilanteissa tukena voidaan käyttää esimerkiksi kuvia, viittomia, piirtämistä, ilmeitä ja eleitä.

Autismikirjo. Autismikirjoon liittyy moninaisia piirteitä ja käsittelemme tässä niistä vain osaa. Havukaisen (2021, 2:16) mukaan

autismikirjon häiriö on aivojen neurobiologinen kehityshäiriö, joka vaikuttaa siihen, miten ihminen viestii ja on vuorovaikutuksessa muiden kanssa, sekä siihen, miten hän aistii ja kokee ympäröivän maailman.

Autismikirjo on joukko synnynnäisiä ja pysyviä piirteitä, jotka ilmenevät monin erin tavoin, selkeimmin sosiaalisessa kanssakäymisessä (Havukainen, 2021, 2:26, 6:48). Autismikirjon henkilölle voi olla haastavaa hahmottaa toisen ihmisen mielenliikkeitä sekä sitä, miten joissakin tilanteissa voi käyttäytyä. Autismikirjo voi näkyä ilmeiden ja eleiden tulkinnan vaikeutena, omien tunteiden ilmaisun ja toisten tunteiden ymmärtämisen haasteena sekä eriasteisena vaikeutena käyttää ja ymmärtää kieltä. Osalla autismikirjon henkilöistä ei ole puhuttua kieltä lainkaan, jolloin kommunikaatiokeinona voidaan käyttää esimerkiksi kuvia.

Autismikirjoon liittyy myös aistien yli- ja aliherkkyyttä (Havukainen, 2021, 9:45). Samalla henkilöllä voi olla samankin aistin kohdalla sekä aistiyli- että aistialiherkkyyttä. Aistiherkkyudet ovat yksilöllisiä ja voivat vaihdella vuorokauden sisällä ja vuosien varrella. Tyypillistä kuitenkin on, että aistiherkkyuden piirre säilyy autismikirjon henkilöllä hänen ikääntyessään. Aistiherkkyys vaikuttaa vahvasti toimintakykyyn, mutta sosiaalista ja fyysistä ympäristöä muokkaamalla voidaan helpottaa aistiherkkyksiä omaavien ihmisten elämää. Aistiherkkyuden lisäksi autismikirjon henkilöllä voi olla haasteita myös toiminnanohjauksessa ja oman toiminnan joustavuudessa ja hän voi tarvita tukea toimissaan (Havukainen, 2021, 16:12). Arkeen voi kuulua monenlaisia rutiineja, jotka ovat tärkeitä tehdä vakiintuneella tavalla ja muutokset näissä rutiineissa voivat olla haastavia. Vaikka annettujen ohjeiden tai määräysten mielessä pitäminen voi olla vaikeaa, voidaan selkeällä aistiympäristöllä tukea toiminnanohjauksen sujuvuutta.

5.2 Koskettelukirjojen käytön hyödyt

Koskettelukirjat harjaannuttavat aisteja monipuolisesti, kehittävät hienomotorisia taitoja, tukevat kielellistä kehitystä, syventävät sanojen merkitystä sekä auttavat pistelukutaidon oppimista (Ruulio, 2022, s. 36). Saarinen (2014, s. 14) puolestaan kirjoittaa, että kun lapsi saa käyttää aistejaan monipuolisesti, hänen mielikuvituksensa rikastuu. Koskettelukirjaa

lukiessa läsnäolo ja luovuus kasvavat, ja samalla lapsi voi rohkaistua kokeilemaan erilaisia toimintoja sekä kuvittelemaan erilaisia vaihtoehtoja. Toiminnallisuuden lomassa lapsen ajatukset saavat vapaasti kulkea tulevan, nykyhetken ja menneisyyden sekä todellisuuden ja mahdolloman välillä. Koskettelukirjojen kautta voidaankin käsitellä monipuolisesti erilaisia asioita faktasta fiktion ja tunteiden kirjoa ilosta draamaan, ja samalla luoda yhteyttä ja yhteisöllisyyttä lukijoiden välille.

Koskettelukirjoissa on usein sorminäppäryyttä harjoittavia osia, joiden avulla lukija voi harjoitella arkielämän hienomotorisia taitoja. Tällaisia toimintoja ovat esimerkiksi nauhan pujottaminen, napittaminen sekä vetoketjun sulkeminen ja avaaminen. Koskettelukirjojen aiheiden ja kirjojen moniaistisuuden kautta voidaan havainnollistaa monia käytännön toimintoja ja abstrakteja asioita konkreettisella tavalla sekä tukea sanojen oppimista ja sisällön ymmärtämistä. Koskettelukirjat ovat monelle ensimmäinen ja tärkeä aineistomuoto ennen myöhemmin mahdollisesti tulevia aineistoja; koulun oppikirjoja, pistekirjoja ja äänikirjoja (Ruulio, 2022, s. 36). Jokisen (henkilökohtainen tiedonanto, 31.3.2022) mukaan monet ikänsä puolesta piste- ja äänikirjoihin siirtyneet lukijat kuitenkin usein jatkavat myös Celian koskettelukirjojen lukijoina, sillä koskettelukirjat toimivat elämyksellisyydellään ikään kuin välipalikirjoina muiden aineistojen lomassa.

Koskettelukirjat tukevat lisäksi monipuolisesti monilukutaidon ja erityisesti visuaalisen lukutaidon kehittämistä, kun lapsen kanssa keskustellaan koskettelukirjasta ennen lukemista, sen aikana ja sen jälkeen. Keskustelu voi alkaa esimerkiksi sillä, millaisia tulkintoja kirjasta, sen painosta, värimaailmasta tai vaikkapa materiaalista voi tehdä ennen lukemisen aloittamista (Mertala, 2022, 7). Lukemisen aikana voidaan keskustella kirjan juonesta tai yksittäisistä sivuista: mitä tässä on ja mitä tässä voi tehdä. Lukemisen jälkeen voidaan palata kirjan kulkuun ja kerrata sen tapahtumajärjestystä: mitä tapahtui ensin, mitä sitten, entä oliko tarinassa jokin opetus? Lopuksi kirjan tapahtumiin voi eläytyä lapsen kanssa sekä keksiä vaihtoehtoisia juonenkäänteitä.

Kaikkein merkittävintä on, että koskettelukirjoilla voidaan yhdenvertaistaa kirjallisuuden saavutettavuutta kaikille. Voi olla, että joillekin lapsille kokemukset tavallisen kirjan lukemisesta eivät ole olleet miellyttäviä, vaan päinvastoin haastavia tai peräti mahdollottomia. Lukiessaan kirjaa, joka tuntuu lapsesta miellyttävältä ja sopivalta, tuetaan lapsen innostusta

lukemiseen, toiminnallisuuteen ja uteliaisuuteen. Koskettelukirja voikin avata väylän tulevaisuuteen, jolloin paitsi muihin aineistoihin myös uusiin toimintoihin on helpompaa tarttua. Turvallinen vuorovaikutustilanne mahdollistaa uusien tietojen ja taitojen omaksumisen ja tuottaa elämyksen tunteita, joita kaikkien lasten tulee saada tuntea.

6 KOSKETTELUKIRJAT SUUNNITELMASTA TOTEUTUKSEEN

Päätöksemme tuottaa kaksi koskettelukirjaa perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artiklaan 17, jossa sanotaan, että sopimusvaltiot rohkaisevat lastenkirjojen tuottamista ja levittämistä (Unicef, i.a.). Lisäksi Yleisten kirjastojen suunta-asiakirja 2021–2025:ssa mainitaan ilmastonmuutos asiana, joka myös kirjastojen on otettava huomioon toiminnassaan, sillä ympäristötietoisuutta lisäämällä voidaan vaikuttaa ihmisten toimintaan (Yleisten kirjastojen neuvosto, i.a.-b, s.5.). Halusimme myös omalta osaltamme tukea Celian strategia 2021–2025 visiota luomalla saavutettavaa materiaalia heidän kokoelmiinsa (Celia, 2021).

Ennen koskettelukirjojen suunnittelua teimme tutustumiskäynnin Celian koskettelukirjojen kokoelmaosastolle sekä tutustuimme Celian koskettelukirjojen valmistamisen oppeeseen ja The Typhlo & Tactus Guide to children's books -kirjaan (Celia, 2019; Claudet & Richard, 2009). Tutustumiskäynti ja lähteet opastivat esimerkiksi koskettelukirjan koon ja muodon valintaan, miten kuvia tulee sivuille sijoittaa ja millaiset värikontrastit ovat toimivia. Teimme koskettelukirjat aiheista, joiden koimme sopivan mahdollisimman monelle lukijalle, joiden koimme olevan ajattomia ja jotka sopivat useaan YK:n Agenda 2030:n kestävän kehityksen tavoitteeseen, kuten kohtiin 13 ja 15, joissa puhutaan ilmastotekojen ja maanpäällisen elämän puolesta (Kestävä kehitys, 2015). Päädyimme valitsemaan koskettelukirjojen teemaksi luonnon, sillä se paitsi täytti nämä kriteerit, se oli myös listattuna toiveaiheeksi Celian kokoamalla listalla (Celia, 22.2.2022). Kirjoillamme voidaan auttaa lasta havainnoimaan ympäristöään ja kannustaa lasta aktiiviseen toimijuuteen luonnon hyväksi. Kirjoissa on myös lapsille entuudestaan tuttuja ja helposti lähestyttäviä elementtejä, jolloin lapset voivat tunnistaa itsensä kirjan maailmasta ja eläytyä tarinaan helpommin (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 39).

Tässä luvussa kerromme luontosuhteen merkityksestä sekä valmistamistamme koskettelukirjoista. Kuvaamme koskettelukirjojemme tarinat, materiaalien valinnat sekä valmistusprosessit.

6.1 Teema: luonto

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (Unicef, i.a.) todetaan, että lapsen koulutuksessa tulee pyrkiä edistämään kunnioitusta elinympäristöä kohtaan. Cantell (2011, s. 332) puolestaan muistuttaa, että myönteisen luontosuhteen muodostumisessa on olennaista, että sitä aletaan tukemaan jo pienestä pitäen. Luontosuhteella tarkoitetaan tietoisuutta siitä, miten luonto on tärkeä, miten luontoa tulee suojella ja miten toimintamme vaikuttaa ympäristöön. Ympäristökasvatus ja kestävä elämäntavan arvopohja ovatkin osa sekä varhaiskasvatussuunnitelmien että perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteita (Opetushallitus, 2014, s. 14 & Opetushallitus, 2022, s. 43).

Varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen oppien sekä fyysisesti luonnossa toimimisen lisäksi myös mielikuvitus, kirjallisuus ja taide ovat tärkeässä roolissa luontosuhteen rakentamisessa (Cantell ym., 2020, s. 66). Luonto on kautta aikain toiminutkin taiteilijoiden inspiraation lähteenä (mts. 164). Kirjallisuus, kuvataide, musiikki, teatteri tai elokuva voivat kaikki vahvistaa ympäristön kokemuksellisuutta sekä herättää huomaamaan ympäristöön liittyviä kysymyksiä. Suomalaislapset ovat saaneet lukea luonnosta ja erityisesti suomalaisen kulttuuriin tärkeäksi koetusta metsästä ja sen eläimistä useista eri saduista, näin luoden mielikuvaa ympäristöstä. Fiktiiviset ympäristöt voivat kiehtoa, pelottaa tai jännittää, tai vaikkapa jokin tietty eläinlaji voidaan kokea ystävälliseksi, viekkaaksi tai uhkaavaksi fiktiin perustuen. Mielikuvituksella ja luontoon sijoittuvilla saduilla onkin tärkeä paikkansa kasvavan lapsen elämässä, sillä kirjallisuus heijastaa maailmaa, jossa elämme (Celia, 27.11.2020).

Luontosuhteesta puhuttaessa ei voida sivuuttaa ihmisten fyysistä ja henkistä hyvinvointia. On havaittu, että jo lyhytkin oleskelu luonnossa muun muassa alentaa stressitasoa ja vähentää lihasjännitystä ja että jopa luontokuvien tai ikkunan läpi katsottujen maisemien katseleminen rauhoittaa katsojaa (Cantell ym., 2020, s. 57). Toki henkilökohtaisella elinympäristöllä, kokemuksilla ja kulttuurilla on vaikutusta siihen, millainen maisema koetaan rauhoittavaksi ja miellyttäväksi, millainen etäiseksi. Jotta erilaiset ympäristöt tulisivat lapselle tutuksi ja jotta hän pystyisi kasvattamaan omaa luontosuhdettaan, tulisi hänen kasvuympäristössään olla monipuolisia luontokokemuksia, kuten seikkailuja metsässä, tutustumista lähiympäristöön, vuodenaikojen havaitsemista.

Toiminnallisen luontoon tutustumisen lisäksi ympäristökasvatusta toteuttavat varhaiskasvatuksen ja kouluopetuksen lisäksi myös eri instituutiot, luonnonharrastus- ja ympäristön-suojelujärjestöt sekä kansalaisjärjestöt hyvin monenlaisissa ympäristöissä ja yhteyksissä (Cantell ym., 2020, s. 67–68 & 233). Nämä voivatkin olla hyviä vaihtoehtoja esimerkiksi silloin, jos luonnossa liikkuminen ei ole mahdollista esimerkiksi fyysisten rajoitteiden vuoksi. Aina tutustumisen ei tarvitsekaan olla fyysistä liikkumista luonnossa: luontoaiheinen koskettelukirja voi myös toimia mainiona väylänä lukijan ja luonnon välillä, sillä kirjan herättämillä mielikuvilla voidaan tukea luontosuhteen syventymistä.

Kuten monissa tilanteissa, myös luontosuhteen merkityksessä ei sovi unohtaa aikuisten ja esikuvien esimerkkiä, sillä heidän toimintatavoillaan ja asenteillaan voidaan herättää lapsissa aitoa halua toimia ympäristöystävällisesti, kuten on nähty esimerkiksi ruotsalaisen Greta Thunbergin kohdalla. Cantell ym. (2020, s. 117–118) kuvaakin, että parhaimmillaan ympäristökasvatus koostuu kolmesta tasavertaisesta ja samanaikaisesta elementistä: oppimisesta ympäristössä, oppimisesta ympäristöstä sekä toimimalla ympäristön puolesta.

6.2 Suunnittelu, materiaalien valinta ja tekninen toteutus

Halusimme tehdä kirjoista mahdollisimman selkeitä valitsemalla voimakkaita päävärejä ja värikontrasteja sekä helposti käsiteltäviä materiaaleja. Runsauden ja monikerroksisuuden sijaan toteutimme kirjat suurilla elementeillä ja yksinkertaisilla toiminnoilla. Rytmitimme kirjat kronologisesti niin, että eri vaiheet ovat selkeästi hahmotettavissa, niin porkkanan kasvun vaiheet kuin vuodenaikojen vaihtuminen. Jotta kirjoja olisi helppoa ja tuttua lukea, päätimme valmistaa kirjat luettavaksi tavalliseen tapaan vaakatasossa. Sivunumerot merkitsimme helmillä oikeanpuoleisen sivun oikeaan ylälaitaan. Sivujen sisällä on ohut, sivun kokoinen kontaktimuovilla päällystetty pahvi pitämässä sivuja ryhdissä. Pienille lapsille suunnitellun Porkkanan kasvatus -kirjan kooksi valitsimme ensikirjan koon 20 cm x 20 cm (Celia 2019, s. 7). Isommille lapsille suunnatusta Neljä vuodenaikaa -kirjasta halusimme tehdä hieman suuremman, jotta kirjan sivuille olisi mahdollista sijoittaa enemmän kuvaelementtejä. Päädyimme tämän kirjan osalta kokoon 30 cm x 25 cm, Celian koskettelukirjojen maksimikoon ollessa 30 cm x 30 cm (Celia 2019, s. 7). Pyrimme pitämään kirjojen kokonaispainon kevyenä, jotta pienikin lukija pystyy käsittelemään kirjoja.

Materiaalien valinnassa keskityimme vaihtelevuuteen sekä siihen, että niiden koskettaminen on miellyttävää ja turvallista. Pyrkimyksenä oli myös valita materiaaleja, jotka muistuttaisivat tunnultaan sen kuvaamaa aitoa kohdetta. Koska koskettelukirjoja sananmukaisesti kosketellaan käsillä ja joskus suullakin tunnustellen, on tärkeää, että koskettelukirjat ovat turvallisia kirjan käyttäjälle (Celia, 2019, s. 14). Kirjaan valittujen materiaalien täytyykin olla ehdottoman kestäviä, turvallisia ja myrkyttömiä, eivätkä ne saa sisältää teräviä, helposti irtovia tai vaarallisia osia. Näin menettelemällä taataan, että koskettelukirjat sopivat ihan kaikille. Valitsimme Neljä vuodenaikaa -kirjan kansien ja sivujen taustakankaaksi Wertex-kankaan ja Porkkanan kasvatus -kirjan sivujen materiaaliksi vahakankaan. Nämä materiaalit ovat helposti pyyhittäviä ja näin ollen hyvin käyttöystävällisiä ja pitkäikäisiä.

Tarinoiden tekstit sijoitettiin aukeaman vasemmalle ja kuvat oikealle puolelle. Tekstityksen teknisestä toteutuksesta vastasi saavutettavuuskirjasto Celian erikoiskirjastovirkailija Satu Jokinen, joka tulosti tekstit sekä mustavalkoisissa että pistekirjoituksen muodoissa. Jokinen myös lopuksi yhdisti irralliset sivut yhteen purjerenkailla. Valokuvat kirjoista on ottanut Eeva Nikkari, ja Porkkanan kasvatus -kirjan kastelukannun on mallintanut ja 3D-printannut Aleks Toivanen.

6.3 Koskettelukirja 1: Porkkanan kasvatus

Kirjassa seurataan porkkanan kasvua aina kasvualustan muokkaamisesta sadonkorjuuseen saakka. Porkkanan kasvatus alkaa kasvualustan muokkaamisella: multaa möyhitään ja nostetaan, jotta siemenille saadaan tehtyä sopiva kolo kasvamiseen. Siementen ripottelun jälkeen kylvöpaikkaa kastellaan säännöllisesti, jotta porkkanan juuret alkavat muodostumaan. Auringon valon myötä porkkanan vartta alkaa vähitellen ilmestymään maanpinnan yläpuolelle ja lopuksi kypsä porkkana saadaan nostaa varresta ylös.

Suunnittelimme kirjan erityisesti 2–4-vuotiaille lukijoille, mutta se toimii mainiosti kaikille aiheesta kiinnostuneille, esimerkiksi osana alakoulun biologian opetusta. Halusimme tehdä pienten lasten kirjasta mahdollisimman havainnollistavan, jotta lukijalle avartuu, millaisia vaiheita ja konkreettisia tekoja kasvattamisprosessiin kuuluu. Toteutimme havainnollistamista lisäämällä sivuille koskettelun lisäksi toimintoja, joita lukija voi aktiivisesti kokeilla,

kuten elementtien siirtelyä ja luukkujen availua. Tarinan oheen kirjoitimme lempeitä saatesanoja kannustamaan puutarhuria työssään. Kirjan tavoite on olla ennen kaikkea mieluisa ja viihdyttävä, mutta samalla se opettaa kasvun tarinaa sekä näyttää, mitä omalla työllään voi saada aikaan.

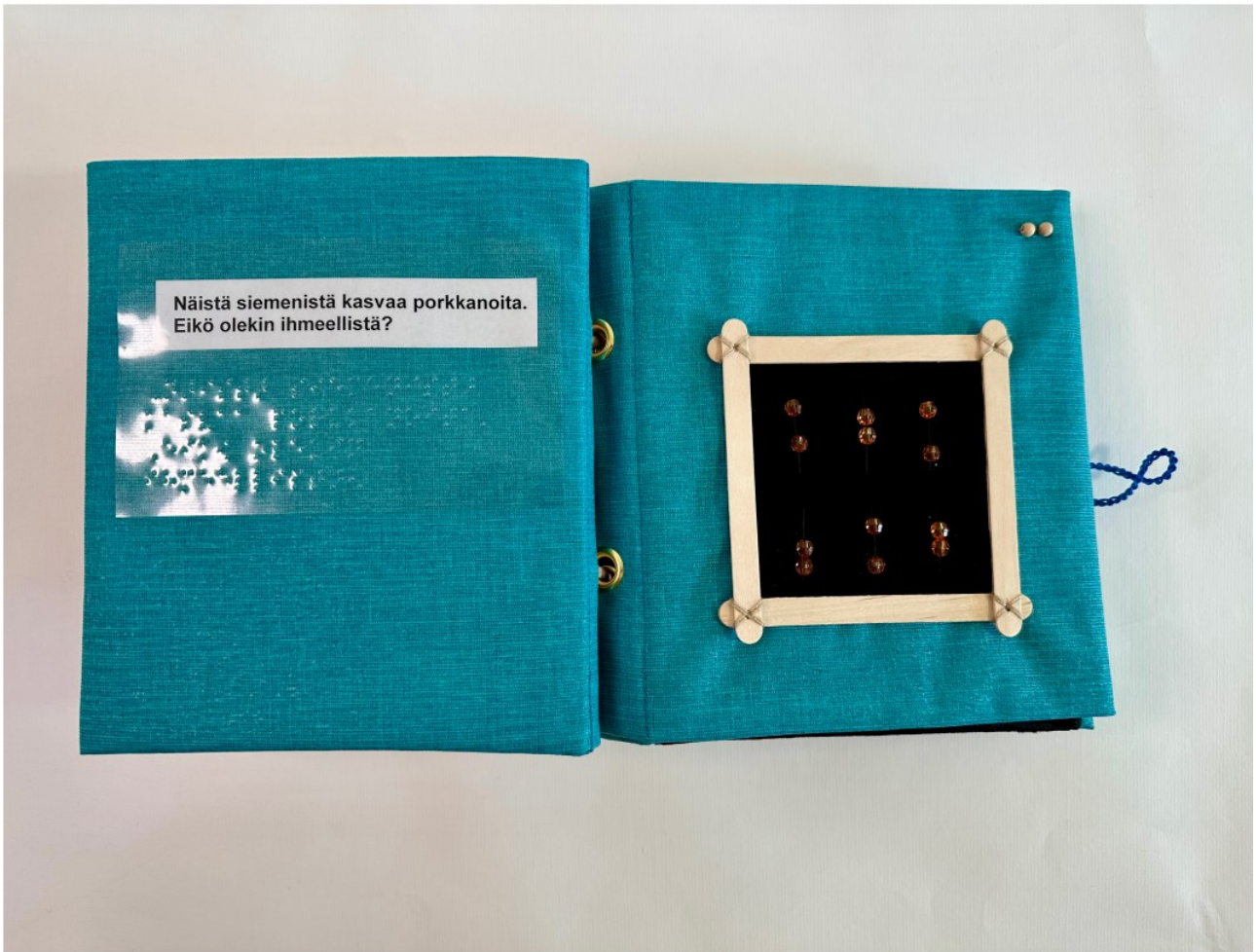
Kuva 1. Porkkanan kasvatus -kirjan etukansi (Nikkari, 2023h).

Vaaleaan etukanteen on kirjoitettu tummalla tussilla kirjan nimi, Porkkanan kasvatus. Etukannessa on myös kohokuvana kankainen porkkana, jonka varsia pystyy heiluttelemaan. Porkkana valmistettiin ulkoilukankaasta ja se täytettiin vanulla. Varret ovat samettista nauhaa.

Kuva 2. Porkkanan kasvatus -kirjan ensimmäinen aukeama (Nikkari, 2023g).

Sivu 1. Kuvateksti: *"Multaa täytyy möyhiä, jotta siemenet saavat hyvän kasvualustan. Oho! Mikäs siellä luikertelee?"* Ensimmäisellä sivulla on puinen lavakaulus, joka on sidottu pellavanarulla kulmistaan yhteen. Neliön sisällä on multaa, joka on tehty mustasta samettikan-kaasta. Kankaan alla on rapisevia hirssiakanoita, jotka liikkuvat kankaan alla. Ylin multa-kerros on tehty mustasta nahasta, jota nostamalla löytää mullassa luikertelevan madon.

Kuva 3. Porkkanan kasvatus -kirjan toinen aukeama (Nikkari, 2023).

Sivu 2. Kuvateksti: "Näistä siemenistä kasvaa porkkanoita. Eikö olekin ihmeellistä?". Sivulla on ensimmäisen sivun mukainen lavakaulus ja multaa. Siemeninä toimivia ruskeita helmiä voi liikuttaa lankaa pitkin vertikaalisessa suunnassa ja asettaa ne tasaisesti kasvu-alustalle.

Kuva 4. Porkkanan kasvatus -kirjan kolmas aukeama (Nikkari, 2023i).

Sivu 3. Kuvateksti: *"Siemeniä on kastettava huolellisesti."* Tällä sivulla siemeniä tarkastellaan lähempää: ne ovat isompia kuin edellisellä sivulla, ja niitä on kahdentoista siemenen sijaan kuusi. Mullan materiaali on samaa mustaa samettikangasta, kuten aiemmilla sivuilla. Keskellä sivua on 3D-tulostimella tulostettu keltainen, jo hieman kuluneen näköinen kastelukannu, joka on kallistettu kaatamaan vettä siementen päälle. Vesivirtana toimivat kymmenet pienet, siniset helmet.

Kuva 5. Porkkanan kasvatus -kirjan neljäs aukeama (Nikkari, 2023k).

Sivu 4. Kuvateksti: *”Porkkana tarvitsee kasvaakseen paljon auringon valoa. Kurkkaa mulan alle miltä se jo näyttää”*. Sivun yläreunassa on kultaisesta kankaasta ja langasta kirjailtu aurinko säteineen. Sivun puolivälistä alareunaan on multaista osuutta. Sivulla on avattava, muhkuraisesta samettikankaasta tehty luukku, jonka alta paljastuu jo hieman kasvanut porkkana. Porkkana on etukannen tapaan kohotettu lisäämällä kankaan alle vanaa. Porkkanalla on pienet valkoiset juuret ja vihreästä puuvillalangasta tehty varsi. Porkkana varsineen on sivussa kiinni, eli sitä ei voi liikutella.

Kuva 6. Porkkanan kasvatus -kirjan viides aukeama (Nikkari, 2023m).

Sivu 5. Kuvateksti: *”Nyt on sadonkorjuun aika. Hienosti kasvatettu, pikku puutarhuri!”* Sivulla on muhkuraisesta samettikankaasta ommeltu tasku, jonka sisältä voi nostaa kypsän porkkanan. Porkkana on muiden sivujen porkkanoiden tapaan tehty ulkoilukankaasta ja se on täytetty riisinjyvillä, mikä tuo porkkanaan aidon porkkanan painoa ja tuntumaa. Kypsän porkkanan varret ovat pehmeää ja pyöreää nyöriä, joka kestää hyvin porkkanan noston ja mahdollisen leikin. Porkkana on kiinnitetty kirjaan ohjeiden mukaisesti 20 cm narulla.

Kuva 7. Porkkanan kasvatus -kirjan kuudes aukeama (Nikkari, 2023j).

Sivu 6. *”Kirja on valmistettu opinnäytetyönä ja sen valmistamiseen on saatu apurahaa Oskar Öflundin säätiöltä ja Suomen Kirjastoseuralta. Tekijät: Sara Kujanpää ja Karita Toivanen.”* Teksti kirjoitettiin viimeiselle sivulle. Takakansi jätettiin tyhjäksi.

6.4 Koskettelukirja 2: Neljä vuodenaikaa

Kirjassa luetaan Suomen neljästä muuttuvasta, runsaasta ja värikkästä vuodenaajasta. Vuodenaajat esitellään maisemanomaisesti niin, että jokaisen vuodenaajan ainutlaatuisuus ja tunnusomaisuus pääsevät esille. Vuodenaikojen moninaisuutta on korostettu lisäämällä kuviin vuodenaikoihin sopivia aktiviteetteja sekä kirjoittamalla viereiselle sivulle vuodenaikaan ja kuvaan sopivia tekstejä. Järjestys etenee kronologisessa kalenterijärjestyksessä alkaen talvesta ja päättyen syksyyn. Rytmittämällä vuodenaajat selkeisiin vaiheisiin, lukija

hahmottaa aikakäsityksen ja voi rakentaa luontosuhdettaan. Vuodenaikojen erilaisuuden ymmärtäminen lisää ympäristötietoisuutta ja voi auttaa vaalimaan luontoa.

Neljässä vuodenaikassa seikkailee pieni pehmopupu. Pupu on kiinnitetty narulla etukannen alareunaan kiinni ja sitä voi liikutella sivuilla kuvatekstien mukaisesti. Suunnittelimme kirjan erityisesti 3–5-vuotiaille, mutta se toimii aiheensa puolesta kaikille aiheesta kiinnostuneille. Kirjassa on osallistamista ja hienomotoriikkaa vaativia toimintoja, mutta jokainen lukija voi lukea ja kosketella kirjaa juuri niin kuin haluaa.

Kuva 8. Neljä vuodenaikaa -kirjan etukansi (Nikkari, 2023b).

Etukansi. Ruskealla kannella on valkoinen kangaspala, johon on kirjailtu vihreällä langalla kirjan nimi. Alareunassa on kirjassa seikkailevalle pupulle lokerikko, jossa se pysyy hyvin tallessa. Pupu on kiinnitetty samettinauhalla kansisivun vasempaan alareunaan.

Kuva 9. Neljä vuodenaikaa -kirjan ensimmäinen aukeama (Nikkari, 2023a).

Sivu 1. Kuvateksti: *"Talvi. Talvella on lunta maassa. Siitä Pupu tykkää, sillä silloin maasta kuuluu narskuvaa ääntä. Talvella voi myös tehdä lumiukon! Kirkkaalla yötaivaalla voi nähdä revontulia ja tähtiä. Hetkinen, onko tuo Otavan tähtikuvio?"* Sivun yläosassa on tummansinistä velourkangasta kuvaamassa talvista taivasta ja sivun alaosassa valkoista Wertext-kangasta kuvaamassa lumihankea. Valkoisen kankaan alla on tiiviistä kankaasta ommeltu lokeroitu pussi. Sen sisällä on perunajauhoja. Tätä valkoista kangasaluetta kosketeltaessa saadaan aikaiseksi narskuva ääni, mikä muistuttaa lumihangella kävelystä syntyvää ääntä. Siniselle taivaalle on ommeltu kristallihelmiä tähdiksi, jotka muodostavat Otavan tähtikuvion. Lisäksi sivun yläreunaan tähtien viereen on kiinnitetty ohuita organzasuikaleita revontuliksi. Näiden suikaleiden reunat on viimeistely polttamalla, mikä estää kankaan purkautumisen. Sivun alaosassa oikealla on virkattu lumiukko. Lumiukon alaosan alin pallo on vaakatasossa liikuteltavissa. Sivun liikuteltavat elementit lisäävät sivun toiminnallisuutta ja aktivoivat sivun tutkimiseen.

Kuva 10. Neljä vuodenaikaa -kirjan toinen aukeama (Nikkari, 2023e).

Sivu 2. Kuvateksti: *"Kevät. Keväällä lumet sulavat ja maa alkaa vihertämään. Vettä sataa ja siellä täällä kasvit alkavat kasvamaan. Pupu loikkii kiveltä toiselle ja pienen puron yli puunrunkoa pitkin. Perhosta hymyilyttää Pupun loikkiminen."* Sivun yläosassa on valkoista Wertex-kangasta, joka kuvaa kirkasta taivasta, mutta vielä kesää viileämpää ilmaa. Alaosassa on hieman karhean tuntuista vihreää kangasta kuvaamassa lumen alta esiin tulevaa nurmea, joka ei vielä kesän tapan ole pehmeä ja tuuhea. Taivaalla on harmaasta farkkukankaasta ommeltu sadepilvi, josta sataa sinisistä helmistä ommeltuja vesipisaroita. Taivaalla lentää myös yksi perhonen, jonka siipiin on tuotu tunnustelevuutta eri kokoisilla napeilla. Maassa on korkkikankaasta tehtyjä kiviä sekä satiininauhasta ommeltuja kasvinversoja. Lisäksi sivulla on välkehtivästä kankaasta tehty puro, jota pystyy monessa suunnassa liikuttelemaan. Puron päällä kanelitanko, joka kuvaa kaatunutta puunrunkoa.

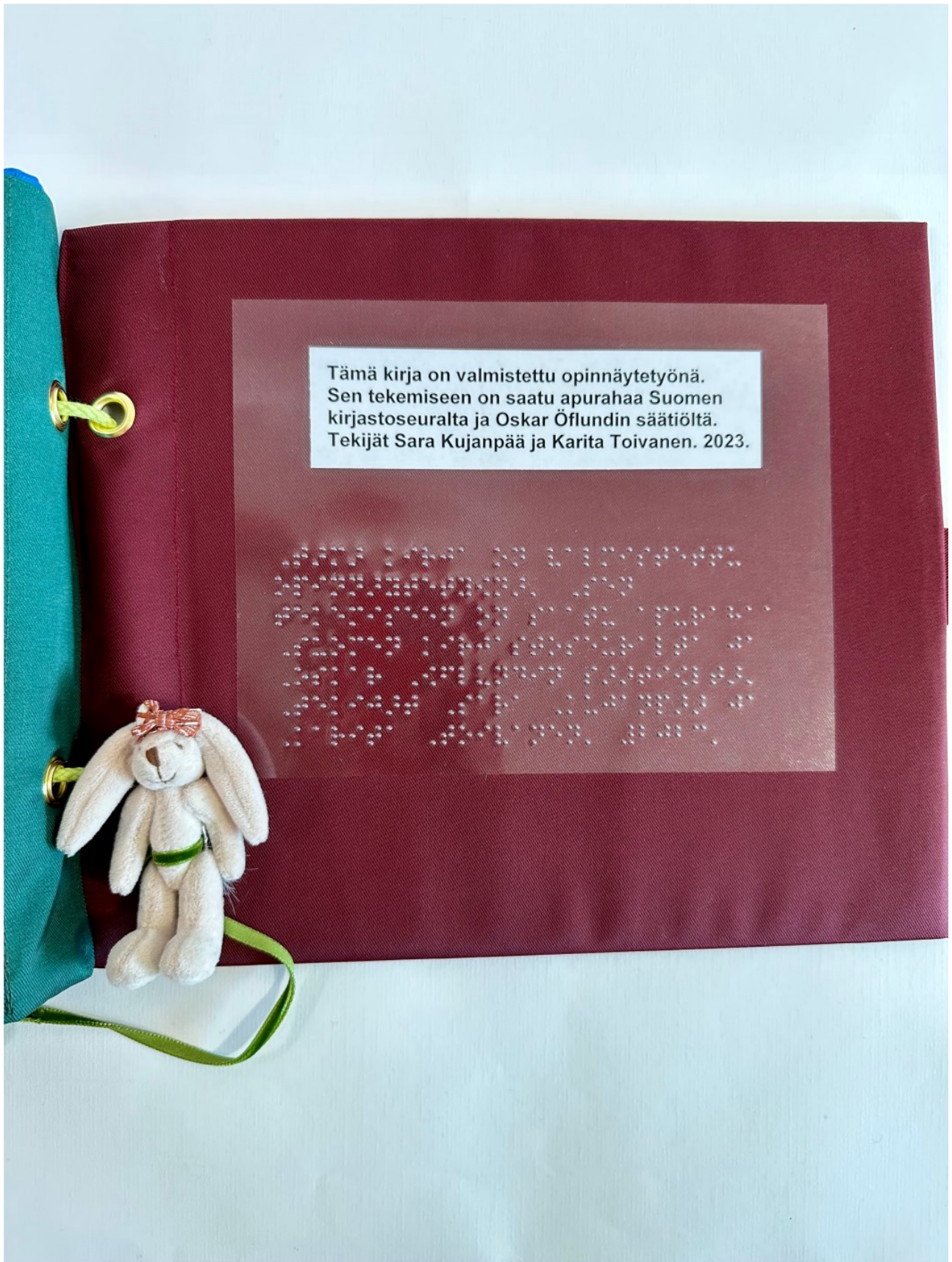
Kuva 11. Neljä vuodenaikaa -kirjan kolmas aukeama (Nikkari, 2023c).

Sivu 3. Kuvateksti: *”Kesä. Kesällä Pupun on mukava loikkia pehmeällä nurmella ja ottaa hyvät vauhdit keinussa. Aurinko lämmittää ja tulppaanit ovat puhjenneet kukkaan. Koivunlehtien havina rauhoittaa Pupua.”* Sivun taustana toimii kirkkaan sininen kernikangas, josta välittyy lämpimän kesäpäivän tuntu. Kuvassa on valkoisesta Wertex-kankaasta ommeltu koivu, johon on koneommeltu mustaviiruisia kuvioita. Lehdet ovat vihreää kangasta, jotka on ommeltu keskeltä kiinni, jolloin lehtien reunat heiluvat ja tuottavat havisevaa ääntä. Koivun oksaan on kiinnitetty puuvillalangalla heiluva keinu, jonka istuinlautana toimii kanelitanko. Yläreunassa on kultaisesta kankaasta ommeltu aurinko. Sivun alareunassa on viskoosilangasta tehty nurmikko. Oikeassa alareunassa on kolme punaista tulppaania, joiden kukkaosat ovat kilikelloja ja varret vihreää puuvillalankaa.

Kuva 12. Neljä vuodenaikaa -kirjan neljäs aukeama (Nikkari, 2023d).

Sivu 4. Kuvateksti: ”Syksy. Syksyllä luonto muuttaa taas muotoaan. Alkaa hämärtämään ja puun värikkäät lehdet varisevat maahan. Lintu lentää talveksi etelään. Pupu aikoo yöpyä teltassa.” Sivun tausta on tummanvihreää Wertex-kangasta, joka kuvastaa pimenevää taivasta. Sivun alaosassa on tummanvihreää, rouheaa kangasta, joka kuvastaa jo kuivuneemman nurmikon tuntua. Sivulla on korkkikankaasta tehty puu, jonka oksilla on vielä yksittäisiä värikkäitä lehtiä. Muutama lehti on jo tippunut ja tippumassa maahan. Yläreunassa on mustasta korkkikankaasta tehty lintu, jota voi liikuttaa viistosuunnassa. Sivulla on myös keltaisesta puuvillakankaasta valmistettu telta, jonka ovia voi nostaa.

Kuva 13. Neljä vuodenaikaa -kirjan viides aukeama (Nikkari, 2023f).

Sivu 5. Takakannen sisäosa. *"Kirja on valmistettu opinnäytetyönä ja sen valmistamiseen on saatu apurahaa Oskar Öflundin säätiöltä ja Suomen Kirjastoseuralta. Tekijät: Sara Kujanpää ja Karita Toivanen. 2023"* Teksti kirjoitettiin viimeiselle sivulle. Takakannen takaosa jätettiin tyhjäksi.

7 POHDINTA

Opinnäytetyö oli täydellinen yhdistelmä tekijöidensä mielenkiinnon kohteita. Kokosimme teoreettiseen viitekehykseen relevantteja lähteitä ja pyrimme kuvaamaan aineiston mielenkiintoisella ja informoivalla tavalla. Kaikkea tekemistämme johdatti tavoite lisätä yhdenvertaisuutta ja saavutettavuutta erilaisten lukijoiden kesken.

Koskettelukirjojen valmistaminen on mielekästä, mutta aikaa vievää tekemistä. Se vaatii paljon suunnittelua, vaihtoehtojen punnitsemista, kokeilua ja valintoja. Alkuperäisen vision suhteen voi joutua tekemään kompromisseja ja välillä voi olla tarpeen muuttaa suunnitelmaa ihan kokonaan. Alun perin suunnitelmissa oli esimerkiksi lisätä Neljään vuodenaikaan elektroniikkaa niin, että tähtiin syttyisi valo painikkeesta painamalla. Selvitimme elektronikan käytettävyyttä ja hankimme siihen tarvittavat tarvikkeet, mutta päädyimme turvallisuussyistä kuitenkin jättämään tämän lisäelementin pois, ettei kukaan lukijoista pääse käsiksi pattereiden kanssa.

Se, mikä itsestä tuntuu tai näyttää parhaimmalta ei välttämättä ole sitä toiselle. Sen vuoksi lahjoitettavaksi tarkoitetun koskettelukirjan valmistamisessa tarvitaan tietynlaista objektiivisuutta ja kykyä tarkastella asiaa toisenlaisen lukijan näkökulmasta. On tärkeää muistaa, että koskettelukirjojen lukemiseen ja lukukokemukseen vaikuttavat esimerkiksi henkilökohtaiset mieltymykset, taidot, ennakko-odotukset ja aikaisemmat kokemukset, joten se, onko kirja tai jokin sen yksittäinen osa hyvä vai huono, voi olla hyvin vaikeaa määritellä. Koskettelukirja on muista kirjojen muodoista poikkeava monella tapaa, mutta erityisesti siksi, että niissä on otettava turvallisuus erityisen tarkkaan tarkasteluun: pysyväthän osat kiinni, kestäväthän materiaalit, ovathan ne käyttöystävällisiä. Koskettelukirjojen teko-oppaat sekä vierailu saavutettavuuskirjasto Celian koskettelukirjojen kokoelmaosastolle, jossa erikoiskirjastovirkailija Satu Jokinen esitteli meille koskettelukirjoja, auttoivat meitä pohtimaan näitä asioita ja toteuttamaan kirjoihin turvalliset ratkaisut.

Olemme tyytyväisiä uniikkeihin koskettelukirjoihimme ja siihen, mitä opinnäytetyömme kokonaisuudessaan edustaa: tavoitetta lisätä yhdenvertaisuutta, saavutettavuutta sekä vuorovaikutusta kaikkien lukijoiden kesken. Uskomme, että kaikki aiheesta kiinnostuneet, mutta erityisesti kirjasto- ja käsityöalan sekä lapsi- ja nuorisotyön ammattilaiset hyötyvät

aineistosta. Kenties opinnäytetyömme innostaa muita valmistamaan koskettelukirjoja omaan tai yleiseen käyttöön, mutta vähintäänkin se lisää tietoisuutta niin lukemisen tärkeydestä kuin tämän ainutlaatuisen aineiston käytettävyydestä. Opinnäytetyötämme olisi voinut jatkaa vielä esimerkiksi koskettelukirjojen esittelyllä, tietoisuuksilla, lukuhetkien havainnoinnilla, asiakaspalautteen keruulla tai markkinoinnilla, mutta silloin opinnäytetyö ja sen vaatima työmäärä olisi kasvanut liian suureksi tehtävänantoon nähden. Jatkotutkimusehdotuksemme seuraavalle samasta aiheesta opinnäytetyötä tekeväälle on jatkaa koskettelukirjojen kanssa edellä mainituilla tavoilla.

Haluamme kiittää Suomen Kirjastoseuraa ja Oskar Öflundin säätiötä apurahojen myöntämisestä opinnäytetyöllemme. Apurahat mahdollistivat sen, että pystyimme hankkimaan kirjoihimme juuri sellaiset materiaalit kuin halusimme. Kirjoista tuli upeat ja ainutlaatuiset, ja ne tulevat varmasti kiertämään Suomea ristiin rastiin.

LÄHTEET

- Abba, G. (2009). Reading together, when do we start? Here is a good way to begin. Teoksessa P. Claudet & P. Richard (toim.), *The Typhlo & Tactus Guide to Children's Books with tactile illustrations* (s. 23–30). Les Doigts Qui Rêvent.
- Aerila, J.-M. & Kauppinen, M. (2019). *Sytytä lukukipinä: pedagogisia keinoja lukuinnon heittäelyyn*. PS-kustannus.
- Aerila, J.-M. & Kauppinen, M. (2021). *Kirjasta kaveri: sytykkeitä lukijaksi kasvamiseen*. PS-kustannus.
- Blok, A., & Lanners, J. (2009). First tactile books. Teoksessa P. Claudet & P. Richard (toim.), *The Typhlo & Tactus Guide to Children's Books with tactile illustrations* (s. 31–38). Les Doigts Qui Rêvent.
- Cantell, H. (2011). Lapsuus ja nuoruus ympäristösuhteen perustana. Teoksessa J. Niemelä, E. Furman, A. Halkka, E.-L. Hallanaro, & S. Sorvari (toim.), *Ihminen ja ympäristö* (s.332–338). Gaudeamus.
- Cantell, H., Aarnio-Linnanvuori, E. & Tani, S. (2020). *Ympäristökasvatus – kestävän tulevaisuuden käsikirja*. PS-kustannus.
- Celia. (i.a.) *Palvelut*. <https://www.celia.fi/palvelut/palvelut-kirjastoille/>
- Celia. (2019). *Opas koskettelukirjojen tekijöille*. Uudistettu painos. <https://www.celia.fi/wp-content/uploads/2019/03/Opas-koskettelukirjan-tekij%C3%B6ille.pdf>
- Celia. (27.11.2020). *Kirjoja kestävästä kehityksestä lapsille, nuorille ja tuleville ammattilaisille*. <https://www.celia.fi/Blogi/kirjoja-kestavasta-kehityksesta/>
- Celia. (19.10.2021). *Teemme lukemisesta yhdenvertaisempaa – Celian strategia 2021–2025*. <https://www.celia.fi/wp-content/uploads/2022/02/Celian-strategia-2021-2025.pdf>
- Celia. (2.2.2022). *Celian strategian ytimessä yhdenvertaisen lukemisen edistäminen ja aktiivinen yhteistyö*. https://www.celia.fi/news/celian-strategia/?fbclid=IwAR3Vh7SgFnMwD846aA_vJdHDmpCIKNndNC-Zo2dzXIYkkO5QGaxoTrJz6JY
- Clark, C., & Teravainen-Goff, A. (2018). *Mental wellbeing, reading and writing. How children and young people's mental wellbeing is related to their reading and writing experiences*. National Literacy Trust. https://cdn.literacytrust.org.uk/media/documents/Mental_wellbeing_reading_and_writing_2017-18_-_FINAL2_gTxyxvg.pdf

- Claudet, P. & Richard, P. (2009). *The Typhlo & Tactus Guide to Children's Books with tactile illustrations*. Les Doigts Qui Rêvent.
- EUR-Lex. 1564/2017. Euroopan Parlamentin ja Neuvoston direktiivi (EU) 2017/1564. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32017L1564>
- Harmanen, M., & Hartikainen, M. (2019). Lukijalle. Teoksessa M. Harmanen, & M. Hartikainen (toim.), *Monilukutaitoa oppimassa* (s.5–14). Opetushallitus.
- Havukainen, E. (2.12.2020). *Neurokognitiiviset erityispiirteet autismikirjolla*. [video]. https://youtu.be/G_RFma0bGcU
- Heikkilä-Halttunen, P. (2015). *Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Atena Kustannus Oy.
- Holstein, I. (17.5.2016). *Koskettelukirjat – mitä ne ovat ja kenelle ne on tarkoitettu?* Blogi. <https://www.celia.fi/Blogi/koskettelukirjat-mita-ne-ovat-ja-kenelle-ne-on-tarkoitettu/>
- Hyttinen, R., & Tanskanen, I. (2018). Kirjasto osallisuuden ja yhteistyösuhteiden solmu-kohtana. *Informaatiotutkimus*, 37(2). <https://doi.org/10.23978/inf.71159>
- IFLA. (2019). *Näin pääset alkuun: Lukemisesteisiä henkilöitä koskevan Marrakeshin sopimuksen soveltaminen*. Käytännön opas kirjastoammattilaisille. <https://www.celia.fi/wp-content/uploads/2019/03/N%C3%A4in-p%C3%A4set-alkuun.pdf>
- Jokinen, S. (erikoiskirjastovirkailija, Celia). (31.3.2022). *Koskettelukirjat*. [asiantuntijahaastattelu].
- Jokitalo, P. (28.4.2022). *Mediakasvatus ja monilukutaito*. [PowerPoint-esitys]. SeAMK Moodle.
- Kehitysvammaliitto. (i.a.). Kehitysvammaisuus. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/>
- Kestävä kehitys. (2015). *Kestävän kehityksen globaali toimintaohjelma Agenda2030*. <https://kestavakehitys.fi/agenda-2030>
- Ketonen, R., Kontu, E., Lahtinen, R., Pesonen, H., & Tuomi, E. (2018). Kehitysvammaisuus, autismikirjo ja lapsen tuen tarve. Teoksessa P. Pihlaja, & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus*. (s. 287–303). PS-kustannus.
- Koppinen, M.-L., Lyytinen, P., & Rasku-Puttonen, H. (1989). *Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot*. Kirjayhtymä Oy.

- Korhonen, L. (26.11.2021). *Aistitiedon käsittelyn ja säätelyn ongelmat. Pulassa lapsen kanssa*. Duodecim Terveyskirjasto. <https://www.terveyskirjasto.fi/pla00019/aistitiedon-kasittelyn-ja-saatelyn-ongelmat?q=tuntoaisti>
- Korpilahti, P., & Pihjala, P. (2018). Puheen ja kielen kehityksen vaikeudet. Teoksessa P. Pihjala, & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus*. (s. 183–199). PS-kustannus.
- Kuntaliitto. (2017). *Yleisten kirjastojen saavutettavuussuositus*. (2.painos). file:///C:/Users/karit/AppData/Local/Temp/1754-kirjastojen_saa_vutettavuussuositus_07_2017-2017.pdf
- Laakso, M. (2014). Esikielellinen vuorovaikutus ja viestintä. Teoksessa T. Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen, & R. Ketonen (toim.), *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa* (4.p., s. 23–50). PS-kustannus.
- Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161492>
- Launonen, K. (2007). *Vuorovaikutus – kehitys, riskit ja tukeminen kuntouksen keinoin*. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Mertala, P. (2021). Monilukutaito varhaiskasvatuksessa – abstrakti käsite ja konkreettista kasvatusta. *Monilukutaidon aika*. Varhaiskasvatuksen opettajien liitto. <https://www.vol.fi/uploads/2021/01/2f1272c1-monilukutaitohiilineut-logolla.pdf>
- Monilukutaito. (6.4.2017). *Mitä on monilukutaito?* <http://www.monilukutaito.com/blog/14/mita-on-monilukutaito>
- Nikkari, E. (14.4.2023a). Neljä vuodenaikaa kirjan ensimmäinen aukeama. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023b). Neljä vuodenaikaa kirjan etukansi. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023c). Neljä vuodenaikaa kirjan kolmas aukeama. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023d). Neljä vuodenaikaa kirjan neljäs aukeama. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023e). Neljä vuodenaikaa kirjan toinen aukeama. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023f). Neljä vuodenaikaa kirjan viides aukeama. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023g). Porkkanan kasvatus -kirjan ensimmäinen aukeama. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023h). Porkkanan kasvatus -kirjan etukansi. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023i). Porkkanan kasvatus -kirjan kolmas aukeama. [Valokuva].

- Nikkari, E. (14.4.2023j). Porkkanan kasvatusta -kirjan kuudes aukeama. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023k). Porkkanan kasvatusta -kirjan neljäs aukeama. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023l). Porkkanan kasvatusta -kirjan toinen aukeama. [Valokuva].
- Nikkari, E. (14.4.2023m). Porkkanan kasvatusta -kirjan viides aukeama. [Valokuva].
- Nurmi, P., & Tarvonen, S. (2018). Lapsi, jolla on näkövamma. Teoksessa P. Pihlaja, & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatusta*. (s. 321–336). PS-kustannus.
- Näkövammaliitto. (17.1.2022). *Näkövammaisuus*. <https://www.nkl.fi/fi/nakovammaisuus>
- OKM. (2010). *Yleisten kirjastojen laatusuositus*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2010: 20. <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/OKM20.pdf>
- Opetushallitus. 2014. *Peruopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet>
- Opetushallitus. 2021. *Kansallinen lukutaitostrategia 2030*. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/kansallinen-lukutaitostrategia-2030>
- Opetushallitus. 2022. *Varhaiskasvatussuunnitelmien perusteet 2022*. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/varhaiskasvatussuunnitelmien-perusteet>
- Palsa, L., Pekkala, L., & Salomaa, S. (2019). Monilukutaito ja mediakasvatusta pedagogiikka. Teoksessa M. Harmanen & M. Hartikainen (toim.), *Monilukutaitoa oppimassa*. (s. 40–50). Opetushallitus.
- Ripley, M. (2009). Creating a Loan Collection of Tactile Books for Young Children With a Visual Impairment. Teoksessa P. Claude & P. Richard (toim.), *The Typhlo & Tactus Guide to Children's Books with tactile illustrations* (s. 47–68). Les Doigts Qui Rêvent.
- Rissanen, M-J. (2022). Kuvaleikkejä – kuvataidekasvatusta ja monilukutaito varhaiskasvatuksessa. Teoksessa I. Ruokonen (toim.), *Ilmaisun ilo: Käsikirja 0–8-vuotiaiden taito- ja taidekasvatukseen* (s. 179–194). PS-kustannus.
- Ruulio, T. (2022). Koskettelukirja on pieni taideteos. *Silmäterä*, (1), 35–37. <https://www.silmatera.fi/silmatera-1-2022/>
- Saarinen, S. (2014). *Aistiseikkailu: elämyksiä ja toimintaa koko vuodeksi*. PS-kustannus.

- Sintonen, S. (2019). Monilukutaitoa audiovisuaalisessa kerronnassa. Teoksessa M. Harmanen & M. Hartikainen (toim.), *Monilukutaitoa oppimassa*. (s. 101–107). Opetushallitus.
- Suomen YK-Liitto. (2015). *YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja*. https://www.ykliitto.fi/sites/www.ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf
- Tekijänoikeuslaki 404/1961. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404#L2P17a>
- UNICEF. (i.a.). *YK:n yleissopimus Lapsen oikeuksista*. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf
- Yleisten kirjastojen neuvosto. (i.a. -a). *Kansalaisen kirjasto. Olennainen osa suomalaista osaamista. Yleisten kirjastojen suunta 2016–2020*. <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/yleisten-kirjastojen-suunta-2016-2020-web.pdf>
- Yleisten kirjastojen neuvosto. (i.a. -b). *Onneksi on kirjasto! Yleisten kirjastojen suunta 2021–2025*. <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/yleisten-kirjastojen-suunta-2021-2025-FI-web.pdf>